अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा

स्नातककार्यक्रमः – जैनदर्शनम्

2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
UGC

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः
बहादुरशाह-जफर-मार्गः
नवदेहली – 110002

Curriculum Development Committee for B.A. Hons. (Jain Darshanam)

Prof. Sukant Kumar Senapati
Chairperson of the committee and Vice-Chancellor, Shri Somnath Sanskrit University, Veraval,
✉ sukantsnpt@gmail.com

Dr Bhaskar Bhatt Joshi
Assistant professor, Nyaya and Vaisheshik Dpt, Karnataka Sanskrit University
✉ joshi.bhat@gmail.com

Dr. Shruti Jain
Assistant Professor (Guest faculty), Department of Jain Darshan, School of Darshan,Central Sanskrit University, Jaipur Campus ✉ dr.shrutipjain@csu.co.in

Dr. Vedesh Nagasampige (Guest lecture), dept of Nyaya & Vaisheshika, Karnataka Sanskrit University Bangalore ✉ nagasampigev@gmail.com

Dr. Srinivasa Kumar N Acharya
Convenor of the Committee and Asso. Professor and HoD, Dept. of Philosophy, Manipal Academy of Higher Education, Manipal, Karnataka ✉ head.philosophy@manipal.edu

विषयसूची

कार्यक्रमस्य परिचयः 1
कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि 2
कार्यक्रमस्य परिणामाः 3
प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम् 4
गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम् 6
प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः 7
गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः 8
प्रथमवर्षः (प्रधानपाठ्यक्रमाः) 9
प्रथमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 1) 10
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: जैनदर्शनपरिचयः 10
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: मोक्षमार्गनिरूपणम् 12
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: जैनदर्शने-जीवाऽजीवद्रव्यनिरूपणम् 14
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: जैनदर्शने प्रमाणपरिचयः 16
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5: जैनदर्शने भाषाव्यवहारपद्धतिः 18
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6: श्रावकधर्मः 20
द्वितीयवर्षः (प्रधानपाठ्यक्रमाः) 22
तृतीयसत्रार्द्धः (SEMESTER – 3) 23
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: स्वयंभूस्तोत्रे दार्शनिकतत्त्वम् 23
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: सप्ततत्त्वमीमांसा 25
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: अनेकान्तस्याद्वादविवेचना 27
चतुर्थसत्रार्द्धः (SEMESTER – 4) 29
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: मुनिधर्मः 29
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5: गुणस्थानविवेचना 31
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6: जैनकर्मसिद्धान्तः 33
तृतीयवर्षः (प्रधानपाठ्यक्रमाः) 35
पञ्चमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 5) 36
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1: आप्तस्वरूपविमर्शः 36

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2: सृष्टितत्त्वदर्शनम् 38

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3: जैनागमपरिचयः 40

षष्ठसत्रार्द्धः (SEMESTER – 6) 42

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4: चतुर्दशमार्गणाः 42

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5: भक्तामरस्तोत्रम् 44

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6: जैनदर्शनस्य इतिहासः संस्कृतिश्च 46

चतुर्थवर्षः (प्रधानपाठ्यक्रमाः) 48

सप्तमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 7) 49

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1: जैनदर्शने लोकव्यवस्था 49

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2: जैनपुराणेषु कालचक्रम् 51

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3: सम्यक्त्वप्राप्तौ पञ्चलब्धिविज्ञानम् 53

अष्टमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 8) 55

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4: मुक्तिमार्गे सम्यक्चारित्रम् 55

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5: जैनभक्तियोगः 57

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6: ज्ञानतत्त्वमीमांसा 59

द्वितीयवर्षः (गौणपाठ्यक्रमाः) 61

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1: दर्शनस्य सामान्यपरिचयः 62

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2: सांख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः 64

तृतीयवर्षः (गौणपाठ्यक्रमाः) 66

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1: न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः 67

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2: वैशेषिकदर्शनस्य सामान्यपरिचयः 69

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3: योगदर्शनस्य सामान्यपरिचयः 71

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.4: जैनमते पद्मचरितम् 73

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.5: बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः 75

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.6: पाश्चात्यदर्शनस्य अध्ययनम् 77

चतुर्थवर्षः (गौणपाठ्यक्रमाः) 79

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1: जैनपौराणिकपरम्परायां सामाजिकतत्त्वम् 80

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2: जैनपरम्परायां पाण्डुलिपिसम्पदा 82

कार्यक्रमस्य परिचयः

(Introduction of the Program)

बी.ए. आनर्स् (जैनदर्शनम्) चतुर्णां वर्षाणां कार्यक्रमः वर्तते। अस्मिन् कार्यक्रमे आहत्य अष्ट सत्रार्द्धाः भविष्यन्ति।

अर्हता - प्राक्-शास्त्री, उपशास्त्री, उत्तरमध्यमा इति परीक्षायाम् उत्तीर्णाः तत्समकक्ष्यापरीक्षोत्तीर्णाः वा छात्राः एन्.टि.ए. द्वारा आयोज्यमानपरीक्षामाध्यमेन उत्तीर्य अस्मिन् बी.ए.आनर्स् (जैनदर्शनम्) कार्यक्रमे प्रवेष्टुं शक्नुवन्ति। अत्र अष्टसु सत्रार्द्धेषु स्वशास्त्रीयविषयाः (Major), स्वशास्त्रसम्बद्धचयनितविषयाः (Minor), बहुशास्त्रीयविषयाः (Multi-disciplinary), नैतिकमूल्याधारितपाठ्यक्रमाः (VAC), कौशलाधारितपाठ्यक्रमाः (SEC) च भविष्यन्ति।

एतैः साकम् अन्तिमसत्रार्द्धे प्रशिक्षुतासेवा (Internship) पाठ्येतरगतिविधयः (ECA) लघुशोधप्रबन्धः (Dissertation) च भविष्यन्ति।

कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि

(Objectives of the Program)

अस्य स्नातकस्तरीयस्य जैनदर्शनकार्यक्रमस्य प्रमुखानि उद्देश्यानि अधोलिखितानि सन्ति-

१. जैनदर्शनस्य समग्रबौद्धिकपरिचयप्रदानम्

जैनदर्शनस्य तत्त्वमीमांसा–ज्ञानमीमांसा–प्रमाणमीमांसा–आचारमीमांसादीनां क्रमबद्धं गाम्भीर्यपूर्णं च बौद्धिकपरिचयप्रदानम्।

२. भारतीयज्ञानपरम्परायां जैनदर्शनस्य विशिष्टस्थानबोधनम्

सांख्य–योग–न्याय–वैशेषिकादिभिः भारतीयदर्शनैः सह तुलनात्मकाध्ययनद्वारा भारतीयज्ञानपरम्परायां जैनदर्शनस्य विशिष्टस्थानस्य बोधनम्।

३. अनेकान्त–स्याद्वाद–नयवादमाध्यमेन समन्वयात्मकचिन्तनविकासः

अनेकान्तवाद–स्याद्वाद–नयवादानाम् अध्ययनमाध्यमेन बहुदृष्टिकोणात्मकस्य, संवादपरकस्य, तर्कसङ्गतस्य आलोचनात्मकस्य च चिन्तनस्य विकासः।

४. नैतिक–चारित्रिक–आध्यात्मिकमूल्यविकासः

श्रावकधर्म–मुनिधर्म–अहिंसा–अपरिग्रह–आत्मसंयम–पर्यावरणोत्तरदायित्वबुद्ध्यादीनां माध्यमेन नैतिक–चारित्रिक–आध्यात्मिकमूल्यानां विकासः।

५. जैनागम–स्तोत्र–पुराण–दर्शनग्रन्थानाम् अध्ययनक्षमताविकासः

जैनागमानां, स्तोत्राणां, पुराणानां तथा दार्शनिकग्रन्थानां पाठ–अर्थबोधन–विश्लेषण–व्याख्याक्षमतायाः विकासः।

कार्यक्रमस्य परिणामाः

(Outcomes of the Program)

अस्य कार्यक्रमस्य सफलसमापनानन्तरं छात्राः -

PLO - 1: दार्शनिकज्ञानम्

जैनदर्शनस्य प्रमुखसिद्धान्तानां - जीवाऽजीवयोः, सप्ततत्त्वानां, कर्मसिद्धान्तस्य, मोक्षमार्गस्य, गुणस्थानानां, मार्गाणां च स्पष्टं सुव्यवस्थितं च ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।

PLO - 2: ज्ञानमीमांसा - प्रमाणमीमांसा

जैनप्रमाणपद्धतिं, नयवादं, स्याद्वादं, सप्तभङ्गीं च अवगम्य तर्कसङ्गतम् आलोचनात्मकं च चिन्तनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

PLO - 3: आचार-मूल्ययोः बोधः

श्रावकधर्मं, मुनिधर्मं, सम्यक्चारित्रम्, अहिंसाम्, अपरिग्रहं च व्यक्तिगतजीवने सामाजिकजीवने च अनुप्रयोक्तुं क्षमाः भविष्यन्ति।

PLO - 4: तुलनात्मक-बहुशास्त्रीयदृष्टिः

अन्यैः भारतीयैः पाश्चात्यैश्च दर्शनैः सह जैनदर्शनस्य तुलनां कृत्वा दार्शनिकसमन्वयदृष्टिं बहुशास्त्रीयचिन्तनं च विकसितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

PLO - 5: पाठ–व्याख्याकौशलम्

जैनागमानां, स्तोत्राणां, पुराणानां तथा दार्शनिकग्रन्थानां मूलपाठाध्ययनम्, अर्थबोधनं, व्याख्यानं च कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदान क्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययन शाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level काठिन्य स्तरः
जैनदर्शनपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मोक्षमार्गनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनदर्शने जीवाजीवद्रव्यनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनदर्शने प्रमाणपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनदर्शने भाषाव्यवहारपद्धतिः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
श्रावकधर्मः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
स्वयंभूस्तोत्रे दार्शनिकतत्त्वम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सप्ततत्त्वमीमांसा	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अनेकान्तस्याद्वादविवेचना	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मुनिधर्मः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
गुणस्थानविवेचना	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनकर्मसिद्धान्तः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
आप्तस्वरूपविमर्शः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सृष्टितत्त्वदर्शनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनागमपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

चतुर्दशमार्गणाः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भक्तामरस्तोत्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनदर्शनस्य इतिहासः संस्कृतिश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनदर्शने लोकव्यवस्था	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनपुराणेषु कालचक्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सम्यक्त्वप्राप्तौ पञ्चलब्धिविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मुक्तिमार्गे सम्यक्चारित्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनभक्तियोगः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ज्ञानतत्त्वमीमांसा	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MINOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदान क्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीय पाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level कठिनतायाः स्तरः
दर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
साङ्ख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वैशेषिकदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
योगदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनपुराणेषु पद्मचरितम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
पाश्चात्यदर्शनस्य अध्ययनम् (Study of Western Philosophy)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनपौराणिकपरम्परायां सामाजिकतत्त्वम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैनपरम्परायां पाण्डुलिपिसम्पदा	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		प्रधानपाठ्यक्रमाः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1.	प्रथमवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 1.1: जैनदर्शनपरिचयः	4	100-199
2.		प्रधानः 1.2: मोक्षमार्गनिरूपणम्	4	100-199
3.		प्रधानः 1.3: जैनदर्शने जीवाजीवद्रव्यनिरूपणम्	4	100-199
4.		प्रधानः 1.4: जैनदर्शने प्रमाणपरिचयः	4	100-199
5.		प्रधानः 1.5: जैनदर्शने भाषाव्यवहारपद्धतिः	4	100-199
6.		प्रधानः 1.6: श्रावकधर्मः	4	100-199
7.	द्वितीयवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 2.1: स्वयंभूस्तोत्रे दार्शनिकतत्त्वम्	4	200-299
8.		प्रधानः 2.2: सप्ततत्त्वमीमांसा	4	200-299
9.		प्रधानः 2.3: अनेकान्तस्याद्वादविवेचना	4	200-299
10.		प्रधानः 2.4: मुनिधर्मः	4	200-299
11.		प्रधानः 2.5: गुणस्थानविवेचना	4	200-299
12.		प्रधानः 2.6: जैनकर्मसिद्धान्तः	4	200-299
13.	तृतीयवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 3.1: आप्तस्वरूपविमर्शः	4	300-399
14.		प्रधानः 3.2: सृष्टितत्त्वदर्शनम्	4	300-399
15.		प्रधानः 3.3: जैनागमपरिचयः	4	300-399
16.		प्रधानः 3.4: चतुर्दशमार्गणाः	4	300-399
17.		प्रधानः 3.5: भक्तामरस्तोत्रम्	4	300-399
18.		प्रधानः 3.6: जैनदर्शनस्य इतिहासः संस्कृतिश्च	4	300-399
19.	चतुर्थवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 4.1: जैनदर्शने लोकव्यवस्था	4	400-499
20.		प्रधानः 4.2: जैनपुराणेषु कालचक्रम्	4	400-499
21.		प्रधानः 4.3: सम्यक्त्वप्राप्तौ पञ्चलब्धिविज्ञानम्	4	400-499
22.		प्रधानः 4.4: मुक्तिमार्गे सम्यक्चारित्रम्	4	400-499
23.		प्रधानः 4.5: जैनभक्तियोगः	4	400-499
24.		प्रधानः 4.6: ज्ञानतत्त्वमीमांसा	4	400-499

गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		गौणपाठ्यक्रमाः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1.	द्वितीयवर्षीयाः गौणपाठ्यकमाः	गौण: 2.क.1: दर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	200-299
2.		गौण: 2.क.2: साङ्ख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	200-299
3.	तृतीयवर्षीयाः गौणपाठ्यक्रमाः	गौण: 3.क.1: न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	300-399
4.		गौण: 3.क.2: वैशेषिकदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	300-399
5.		गौण: 3.क.3: योगदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	300-399
6.		गौण: 3.क.4: जैनपुराणेषु पद्मचरितम्	4	300-399
7.		गौण: 3.क.5: बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	300-399
8.		गौण: 3.क.6: पाश्चात्यदर्शनस्य अध्ययनम् (Study of Western Philosophy)	4	300-399
9.	चतुर्थवर्षीयाः गौणपाठ्यक्रमाः	गौण: 4.क.1: जैनपौराणिकपरम्परायां सामाजिकतत्त्वम्	4	400-499
10.		गौणः 4.क.2: जैनपरम्परायां पाण्डुलिपिसम्पदा	4	400-499

प्रथमवर्षः

(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 1)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: जैनदर्शनपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरम्परायाः ज्ञानम्।
2. चार्वाकदर्शनस्य परिचयप्रदानम्।
3. जैनदर्शनस्य आचार्यपरम्परायाः सामान्यज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य परिचयो भविष्यति।
2. चार्वाकदर्शनस्य परिचयः भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
4. जैनदर्शनस्य आचार्यपरम्परायाः सामान्यज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1	जैनदर्शनपरिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दर्शनस्य व्युत्पत्तिः स्वरूपञ्च।
- दर्शनशास्त्रस्य महत्त्वं मर्यादा च।
- प्रमुखभारतीयदर्शनसम्प्रदायानां परिचयः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- चार्वाकदर्शने तत्त्वमीमांसा।
- चार्वाकमते प्रमाणविचाराः।
- चार्वाकदर्शनस्य गुणदोषचिन्तनम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनधर्मदर्शनसंस्कृतिमूलकप्रमुखतत्त्वानि प्रागैतिहासिकैतिहासिकपृष्ठभूमिश्च।
- जैनधर्मप्रवर्तकाः चतुर्विंशतितीर्थंकराः।
- त्रिषष्टिशलाकापुरुषाख्यानम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- इन्द्रभूतिगौतमभद्रबाहुधरसेनपुष्पदन्तभूतबलिगुणधरकुन्दकुन्द-उमास्वामि-समन्तभद्राचार्याणां परिचयः।
- सिद्धसेन-देवनन्दि-पात्रकेसरी-अकलंक-विद्यानन्दि-माणिक्यनन्दि-प्रभाचन्द्र-अनन्तवीर्य-वीरसेनाचार्याणां परिचयः।
- जिनसेन-वादिराज-निर्युक्तिकारः भद्रबाहु-मल्लवादि-जिनभद्रगणि-हरिभद्र-अभयदेव-हेमचन्द्र-यशोविजयेति प्रमुखजैनाचार्याणां परिचयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. शास्त्री, पं. कैलाशचन्द्र, जैनधर्म, सोलापुर : जीवराज जैनग्रन्थमाला।
2. उपाध्याय, डॉ. बलदेव, भारतीय दर्शन, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।
3. दत्ता, डी. एम., एवं चटर्जी, एस. सी, भारतीय दर्शन, पटना : पुस्तक भण्डार।
4. प्रमाणसागर, मुनि, जैनधर्म और दर्शन, दिल्ली : शिक्षा भारती प्रकाशन।
5. सिंघई, प्रो. एस. के, जैनदर्शने मुक्तिमार्ग, जयपुर : जैन अनुशीलन केन्द्र, राजस्थान विश्वविद्यालय।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: मोक्षमार्गनिरूपणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शनदिशा लौकिकालौकिकपुरुषार्थेषु मुक्तिपुरुषार्थस्य ज्ञानम्।
2. दुःखविनिवृत्तिः कथं स्यादिति जिज्ञासायां मुक्तिमार्गस्य सकारणं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य परिचयो भविष्यति।
2. जैनदर्शने मोक्षमार्गस्य ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य तत्त्वमीमांसायाः ज्ञानं भविष्यति।
4. जैनदर्शनस्य आचारमीमांसायाः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2	मोक्षमार्गनिरूपणम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनाभिमतमोक्षस्वरूपं तत्प्राप्त्युपायो मोक्षमार्गः।
- रत्नत्रयधर्मस्य मोक्षमार्गत्वम्।
- रत्नत्रयाणां सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणां समेकीभावेनैव मोक्षमार्गः तदधिकारिणश्च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नत्रयेषु सम्यग्दर्शनम् तद्भेदविचारश्च।
- तत्त्वार्थविवेचना-जीवाऽजीवाऽस्रवबंधसंवरनिर्जरामोक्षतत्त्वाधिगमः।
- सम्यग्दर्शनस्य प्रादुर्भवतिः औपशमिकक्षायोपशमिकक्षायिकभेदश्च।
- सरागवीतरागसम्यग्दर्शनयोः अवधारणा।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नत्रयेषु सम्यग्ज्ञानं, पञ्चसम्यग्ज्ञानानि।
- मतिश्रुतावधिमनः पर्ययकेवलज्ञानानां स्वरूपभेदादिविवेचनम्।
- सम्यग्ज्ञानस्य नयप्रमाणनिरूपणा।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नत्रयेषु सम्यक्चारित्रविवेचना।
- व्रतस्य लक्षणं भेदश्च।
- व्रताचरणनिरूपणम्।

निर्धारिता: ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उमास्वामि, आचार्य. तत्त्वार्थसूत्रम्, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
2. समन्तभद्र, रत्नकरण्डश्रावकाचारः, अजमेर : वीतराग विज्ञान प्रकाशन।
3. सिंघई, प्रो. एस. के, जैनदर्शने मुक्तिमार्गः, जयपुर : जैन अनुशीलन केन्द्र, राजस्थान विश्वविद्यालय।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: जैनदर्शने-जीवाऽजीवद्रव्यनिरूपणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदिशा जगति विद्यमानानां पदार्थानां सम्यग्ज्ञानम्।
2. जीवद्रव्यस्य अजीवद्रव्येण सह तुलना द्वारा यथार्थज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पदार्थानां सम्यग्ज्ञानं भविष्यति।
2. जीवद्रव्यस्य सम्यग्ज्ञानं भविष्यति।
3. अजीवद्रव्यस्य सम्यग्ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3	जैनदर्शने-जीवाऽजीवद्रव्य-निरूपणम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जीवद्रव्यस्य अवधारणा।
- जीवस्य असाधारणभावाः तद्भेदविवेचनम्।
- जीवस्य लक्षणं तद्भेदनिरूपणम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जीवभेदनिरूपणम्।
- संसारिजीवाः, त्रसस्थावराः पञ्चस्थावरजीवाः त्रसजीवभेदाश्च।
- द्रव्यभावेन्द्रियाणि तद्विषयाश्च, समनस्काऽमनस्कजीवाश्च।
- जीवानां विग्रहगतिः, जन्मप्रकाराः शरीराणि च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अजीवकायनिर्देशः।
- अजीवद्रव्याणि-धर्माधर्माकाशपुद्गलद्रव्याणि कालद्रव्यञ्च तेषां स्वरूपसंख्यादिविचारः।
- अणुस्कन्धभेदात् पुद्गलविवेचना, पौद्गलिकबन्धकारणनिर्देशः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- द्रव्याणां परस्परमुपकारवर्णनम्।
- पुद्गलस्योपकारः धर्माधर्मद्रव्ययोरुपकारः, आकाशस्योपकारः।
- जीवस्योपकारः कालद्रव्यस्य च उपकारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उमास्वामि, आचार्य. तत्त्वार्थसूत्रम्, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
2. ब्रह्मदेवसूरि, बृहद्द्रव्यसंग्रहः (संस्कृतटीकोपेतः), जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
3. न्यायाचार्य, डॉ. महेन्द्र कुमार, जैनदर्शन, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

द्वितीयसत्रार्द्धः (SEMESTER-2)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: जैनदर्शने प्रमाणपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शनस्य प्रमाणमीमांसायाः सामान्यज्ञानम्।
2. जैनशास्त्रेषु विद्यमानानां प्रमेयपदार्थानां ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य परिचयो भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य न्यायव्यवस्थायाः परिचयः भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य प्रमाणमीमांसायाः सामान्यज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4	जैनदर्शने प्रमाणपरिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रमाणलक्षणम्, सम्यग्ज्ञानस्यैव प्रमाणत्वम्।
- प्रमाणलक्षणे तद्विशेषणपदानां सार्थक्यम्।
- अपूर्वार्थलक्षणम्, प्रामाण्यविचारः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रमाणस्य भेदप्रभेदाः, प्रत्यक्षप्रमाणस्य लक्षणम्, वैशद्यस्य स्वरूपम्।
- सांव्यहारिकप्रत्यक्षम्, अर्थालोकयोः ज्ञानकारणत्वविचारः, ज्ञानस्य अर्थजन्यत्वविचारश्च।
- पारमार्थिकप्रत्यक्षम् तद्भेदविमर्शश्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- परोक्षप्रमाणस्य स्वरूपं, पञ्चभेदाः।

- स्मृतिप्रमाणस्य लक्षणं निदर्शनञ्च प्रत्यभिज्ञानस्य स्वरूपम्, तद्भेदोपभेदविमर्शः।
- तर्कप्रमाणम्, व्याप्तेः लक्षणम्, अनुमानस्य स्वरूपं, स्वार्थानुमानम्, परार्थानुमानञ्च, अनुमानस्य पञ्चावयवाः।
- हेतोर्लक्षणम्, तद्भेदोपभेदाश्च, साध्यलक्षणम्, उदाहरणस्य स्वरूपभेदादि, उपनयनिगमनयोः अवधारणा, आगमप्रमाणस्य स्वरूपं कारणता च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रमाणस्य विषयः तन्निर्णयश्च।
- सामान्यविशेषात्मकं वस्तु सामान्यविशेषधर्मयोः वर्णनम्।
- प्रमाणस्य फलं तन्निर्णयविचारश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. माणिक्यनन्दि, परीक्षामुखसूत्रम्, बीना : अनेकान्त ज्ञान मन्दिर शोध संस्थान।
2. अभिनव धर्मभूषण यति, न्यायदीपिका, दिल्ली : वीरसेवा मन्दिर।
3. जैन, डॉ. योगेश कुमार, जैनन्याय को आचार्य प्रभाचन्द्र का योगदान, लाडनूँ : जैनविश्वभारती संस्थान।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5: जैनदर्शने भाषाव्यवहारपद्धतिः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शनस्य नयव्यवस्थायाः सामान्यज्ञानम्।
2. जैनशास्त्रेषु विद्यमान-भाषाव्यवहारपद्धतेः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य नयव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य भाषाव्यवहारपद्धतेः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5	जैनदर्शने भाषाव्यवहारपद्धतिः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- भाषायाः अवधारणा तद् व्यवहारस्य अपरिहार्यता।
- आलापस्य अवधारणा तत्प्रयोजनञ्च।
- द्रव्यगुणपर्यायस्वभावनिर्णयः तदर्थबोधनपद्धतिश्च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आलापानां विवक्षा।
- प्रमाणनिर्देशः नयनिर्देशः।
- नयभेदाः तेषां स्वरूपभेदादिनिदर्शनम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आलापानामर्थग्रहणे व्युत्पत्तिदिशा पदानां निर्णयः।
- गुणपर्यायव्युत्पत्तिविचारः।

- निक्षेपस्यावधारणा तद्भेदनिदर्शनञ्च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अध्यात्मभाषया नयानामवधारणाभेदाश्च।
- अशुद्धनिश्चयनयः शुद्धनिश्चयनयश्च।
- सद्भूतासद्भूतव्यवहारनयौ तत्र उपचरितानुपचरितत्वम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. देवसेन, आचार्य. आलापपद्धतिः, भारतवर्षीय अनेकान्त विद्वत्परिषद्।
2. जैन, प्रो. सागरमल, जैनभाषादर्शन, दिल्ली : बी.एल. इंस्टीट्यूट ऑफ इंडोलोजी।
3. भारिल्ल, डॉ. हुकमचन्द, परमभावप्रकाशक नयचक्र, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
4. न्यायतीर्थ, पं. चैनसुखदास, स्याद्वाद—एक अनुशीलन, श्री महावीरजी : जैन विद्या संस्थान।
5. Jain, Prof. Sagarmal. Jaina Philosophy of Language. नई दिल्ली : भोगीलाल लहरचन्द प्राच्यविद्या संस्थान।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6: श्रावकधर्मः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानम्।
2. जैनदर्शनस्य आचारमीमांसायाः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनश्रावकाचारस्य ज्ञानं भविष्यति।
2. पञ्चाणुव्रतानां ज्ञानं भविष्यति।
3. गुणव्रतशिक्षाव्रतानां ज्ञानं भविष्यति।
4. सल्लेखना-मरणविषयकज्ञानं भविष्यति।
5. व्रतानामतिचाराणां संज्ञानमपि भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6	श्रावकधर्मः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्रावकधर्मस्य अवधारणा, तत्र सम्यग्दर्शनज्ञानयोः भूमिकाः।
- सम्यक्त्वस्य अष्टाङ्गानां विवेचनम्।
- प्रमाणनयात्मकसम्यग्ज्ञाननिर्देशः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सम्यक्चारित्रस्यावधारणा।
- अहिंसाव्रतस्य प्रामुख्यं, हिंसाऽहिंसयोः अवधारणा च।
- अहिंसासत्याचौर्यब्रह्मचर्यपरिग्रहपरिमाणव्रतानि, रात्रिभुक्तित्यागव्रतञ्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुणव्रतस्य स्वरूपं तात्पर्यं भेदाश्च।
- शिक्षाव्रतस्यावधारणा तद्भेदाश्च।
- सल्लेखनाविधिश्च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्रतानां परिपालने अवधानस्याभावेऽतिचारविचारः पर्यावरणसंरक्षणे श्रावकधर्मस्य भूमिका च।
- सम्यक्त्वस्यातिचाराः, अहिंसादिपंचव्रतानामतिचाराः।
- गुणव्रतानामतिचाराः, शिक्षाव्रतानामतिचाराः, सल्लेखनायाः अतिचाराश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. अमृतचन्द्र, पुरुषार्थसिद्ध्युपायः, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
2. समन्तभद्र, रत्नकरण्डश्रावकाचारः, अजमेर : वीतराग विज्ञान प्रकाशन।
3. पंडित आशाधर, सागारधर्मामृतम्, अगास : श्रीमद् राजचन्द्र आश्रम।
4. राजमल्ल जैन, लाटीसंहिता, मुम्बईः श्री माणिकचन्द्र ग्रन्थमाला समिति।
5. सिंघई, एस. के. प्रो, श्रावकधर्मसोपानम्, लाडनूँ : प्राच्यविद्या एवं जैन संस्कृति संस्थान।
6. आचार्य पद्मनन्दि, पद्मनन्दिपञ्चविंशतिका देशव्रतोद्यातनाधिकारः, नागपुर : श्री कुन्दकुन्द दिग, जैन स्वाध्याय मण्डल ट्रस्ट।

द्वितीयवर्षः

(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 200-299	तृतीयसत्रार्द्धः (SEMESTER – 3)	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: स्वयंभूस्तोत्रे दार्शनिकतत्त्वम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानम्।
2. जैनस्तोत्रपरम्परायाः ज्ञानम्।
3. जैनतीर्थंकरपरम्परायाः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनस्तोत्रपरम्परायाः ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनतीर्थंकरपरम्परायाः ज्ञानं भविष्यति।
3. तीर्थंकराणां गुणकीर्तनस्य ज्ञानं भविष्यति।
4. जैनदर्शने आगतभक्तेः स्वरूपस्य ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1	स्वयंभूस्तोत्रे दार्शनिकतत्त्वम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतस्तोत्रसाहित्ये जैनस्तोत्राणां स्थानम्, प्रमुखानि जैनदार्शनिकस्तोत्राणि।
- स्वयंभूस्तोत्रं तत्कर्ता च समन्तभद्रः।
- स्वयंभूस्तोत्रस्य सामाजिकेषु बहुमानता तत्र दार्शनिकत्वम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- वृषभ-अजित-संभवजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।
- अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।
- सुपार्श्व-चन्द्रप्रभजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सुविधि-शीतल-श्रेयोनाथजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।
- वासुपूज्य-विमल-अनन्तजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।
- धर्म-शान्तिजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कुन्थुमल्लिजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः
- मुनिसुव्रत-नमि-नेमिजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः
- पार्श्व-वीरजिनस्तवनेषु दार्शनिकतत्त्वसमीक्षणेन तत्त्वाधिगमः

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्य समन्तभद्र, स्वयंभूस्तोत्रम्, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
2. महाकवि धनञ्जय, पञ्चस्तोत्रसंग्रहः, सागर : जैन विद्यापीठ।
3. पं. कैलाशचन्द्र शास्त्री, जैन साहित्य का इतिहास, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
4. डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, तीर्थङ्कर महावीर और उनकी आचार्य परम्परा, भारतवर्षीय अनेकान्त विद्वत्परिषद्।
5. श्रीसुन्दरगणिप्रणीत, चतुर्विंशति जिनस्तुति, जयपुर : श्री दिगम्बर जैन विजया ग्रन्थ प्रकाशन समिति।
6. डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, संस्कृत काव्य के विकास में जैन कवियों का योगदान, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: सप्ततत्त्वमीमांसा

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. दर्शनस्य स्वरूपज्ञानम्।
2. जैनदर्शनस्य सामान्यस्वरूपस्य ज्ञानम्।
3. जैनदर्शनस्य तत्त्वमीमांसायाः ज्ञानमीमांसायाः प्रमाणमीमांसायाश्च ज्ञानम्।
4. जैनेतरदर्शनानां तुलनात्मकं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य तत्त्वमीमांसायाः ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य कर्म-कर्मफलव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य ज्ञानमीमांसायाः प्रमाणमीमांसायाश्च ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2	सप्ततत्त्वमीमांसा	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनपरम्परायां सप्ततत्त्वानि नवपदार्थाः वा।
- मूलतत्त्वद्वयम् जीवाजीवौ।
- संयोगवियोगहेतोः तदितरतत्त्वानामवधारणा।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जीवतत्त्वं जीवद्रव्यञ्च तदुभयप्ररूपणायाः प्रयोजनम्।
- अजीवतत्त्वम् अजीवद्रव्यञ्च तदुभयप्ररूपणया प्रयोजनम्।
- जीवाजीवतत्त्वस्वरूपनिर्णयः, तदुभयोः समीक्षणदिशा विचारः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आस्रवतत्त्वं तत्स्वरूपभेदादिविवेचनम्।

- शुभाशुभास्रवयोः द्रव्यभावास्रवयोः वर्णनम्।
- बंधतत्त्वम्, द्रव्यभावबन्धविचारणा, प्रमुखा बन्धहेतवः।
- बन्धभेदाः प्रकृतिप्रदेशस्थित्यनुभागनामानः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संवरतत्त्वं निर्जरा तत्त्वं मोक्षतत्त्वञ्च तेषां स्वरूपभेदादिविवेचना।
- मोक्षमार्गे संवरनिर्जरयोः प्रादुर्भूतिः भूमिका च।
- मोक्षः तत्स्वरूपं तदधिकारिणश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. हरिभद्रसूरि, षड्दर्शनसमुच्चयः, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. श्रुतसागरसूरि, तत्त्वार्थवृत्तिः, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
3. आचार्य महाप्रज्ञ, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, लाडनूँ : जैनविश्वभारती।
4. पं. चैनसुखदास, जैनदर्शनसार, जयपुर : वीर पुस्तक भण्डार।
5. पं. महेन्द्र कुमार जैन न्यायाचार्य, जैनदर्शन, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
6. भट्टाकलंक, तत्त्वार्थवार्तिकम्, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
7. पूज्यपाद, सर्वार्थसिद्धिः, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
8. प्रो. एस. के. सिंघई, जैनदर्शने मुक्तिमार्गः, जयपुर : जैन अनुशीलन केन्द्र, राजस्थान विश्वविद्यालय।
9. आचार्य नरेन्द्रसेन, सिद्धान्तसार संग्रह, फल्टण : जीवराज जैन ग्रन्थमाला।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: अनेकान्तस्याद्वादविवेचना

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयदर्शनेषु अनेकान्तस्य सिद्धेः ज्ञानम्।
2. जैनदर्शने मान्य-अनेकान्तस्य स्वरूपज्ञानम्।
3. जैनदर्शने मान्य-स्याद्वादस्य विशेषज्ञानम्
4. जैनदर्शने मान्य नयानां विशेषज्ञानम्।
5. जैनदर्शने मान्य- सप्तभङ्गस्य विशेषज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य नयव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य भाषाव्यवहारपद्धतेः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3	अनेकान्तस्याद्वादविवे-चना	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अर्थोऽनेकान्तः, अनेकान्तपदस्य सार्थकता।
- अनेकान्तमधिगन्तुमुपायाः, तदधिगमफलम्, अनेकान्तपरिज्ञानेन लोकव्यवहारस्थितिः।
- अनेकान्तस्य विविधा आयामाः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्याद्वादस्य अवधारणा, स्यात् पदस्य रूढार्थः, तत्प्रयोजनम्।
- भाषया तत्त्वाधिगमसिद्धान्तः स्याद्वादः, वादव्यवहारेषु तस्यापरिहार्यता।
- वक्तृश्रोतृषु विवक्षाधिगमवादव्यवहारहेतुः स्याद्वादः, स्याद्वादेन शास्त्राणामधिगमः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सप्तभंगीन्यायः, सप्तानां भंगानां समाहारः तत्प्रयोजनञ्च।
- सप्तभंगव्यवहारस्य मर्यादा कारणता च।
- वस्तुनि भावाऽभावादिविरुद्धधर्मयुगलानां सिद्धिः।
- सप्तभंगन्यायसम्मतो सिद्धान्तः स्याद्वादः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- नयसप्तभंगी।
- सप्तभंगीभेदनिदर्शनम्।
- प्रमाणसप्तभंगी।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. विमलदास, सप्तभङ्गीतरङ्गिणी, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. प्रो. अशोक कुमार जैन, जैनदर्शन में अनेकान्तवाद—एक परिशीलन, सांगानेर : श्री दिगम्बर जैन संघी मन्दिर।
3. प्रो. धर्मचन्द्र जैन, नय की अवधारणा, मालेर कोटरा, पंजाब : कुरुक्षेत्र।
4. पं. चैनसुखदास न्यायतीर्थ, स्याद्वाद—एक अनुशीलन, श्री महावीर जी : जैन विद्या संस्थान।
5. डॉ. सुखनन्दन जैन, जैनदर्शन में नयवाद, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
6. प्रो. अनेकान्त जै,. दार्शनिक समन्वय की दृष्टि—नयवाद, वैशाली : अहिंसा शोध संस्थान।
7. भिखारीराम यादव, स्याद्वाद और सप्तभङ्गी, वाराणसी : पार्श्वनाथ विद्यापीठ शोध संस्थान।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चतुर्थसत्रार्द्धः (SEMESTER – 4)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: मुनिधर्मः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

3. भारतीयदार्शनिकज्ञानपरम्परायाः अधिगमः।
4. वैदिकावैदिकदर्शनानां परिचयप्रदानम्।
5. सांख्ययोगदर्शनस्य स्वरूपवैशिष्ट्ययोः परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयदार्शनिकज्ञानपरम्परायाः गाम्भीर्यं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. वेदप्रमाणत्वेन वैदिकदर्शनानां तद्भिन्नानां च दर्शनानां तत्त्वं जानीयुः।
3. भारतीयदर्शनेषु सांख्ययोगदर्शनस्य स्वरूपं वैशिष्ट्यञ्च अवगन्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4	मुनिधर्मः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- मुनिधर्मस्य अवधारणा, मुनिलिंगस्यदाने पात्रता।
- श्रमणस्य मुनेर्वा स्वरूपम्, मुनेः मूलगुणाः, पंचमहाव्रतानि, पंचसमितयः, पंचेन्द्रियजयः, षडावश्यकानि।
- अचेलकत्वम्, अस्नानम्, केशलोचः, अदन्तधोवनं, स्थितिभुक्तिः, दिवसैकभुक्तिः, क्षितिशयनञ्च।

अन्वितिः २. सांख्यदर्शनस्य स्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- साधोः गुणोत्कर्षाय त्रिगुप्तिसमाचारः, मनोगुप्तेः, वचोगुप्तेः, कायगुप्तेः च विवेचनम्।
- द्वादशविधतपश्चरणानुशासनम्।
- द्वाविंशतिपरीषहजयाः तैश्च चारित्ररक्षणम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दशविधधर्मानुचर्या।
- उत्तमक्षमामार्दवार्जवशौचसत्यसंयमतपस्त्यागाकिंचन्यब्रह्मचर्येति धर्माणां स्वरूपाख्यानम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनुप्रेक्षाचिन्तनम्, अनुप्रेक्षाचिन्तनस्य प्रयोजनम्।
- द्वादशानुप्रेक्षासु अनित्याशरणसंसारैकत्वान्यत्वाशुच्यास्रवस्वाख्यातानां स्वरूपख्यापनम्।
- द्वादशानुप्रेक्षासुसंवरनिर्जरालोकबोधिदुर्लभधर्मस्वाख्यातानां स्वरूपख्यापनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्यवट्टकेरः, मूलाचारः, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. प्रो. एस. के. सिंघई, समणसुतं समख्यातिटीका, लाडनूँ : प्राच्यविद्या एवं जैन संस्कृति संस्थान।
3. आचार्य कुन्दकुन्दः, रयणसारः, कोल्हापुर : जैनेन्द्र छापाखाना।
4. आ. अमृतचन्द्रः, पुरुषार्थसिद्ध्युपाय, जयपुर : टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
5. पं. आशाधर, अनगारधर्मामृत, अगास : श्री मद् रायचन्द्र आश्रम।
6. समणी कुसुमप्रज्ञा, आवश्यक निर्युक्ति, लाडनूँ : जैनविश्वभारती।
7. भट्टाकलङ्कः, तत्त्वार्थवार्तिकम्, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
8. प्रो. फूलचन्द्र जैन प्रेमी, मूलाचार का समीक्षात्मक अध्ययन, वाराणसी : पार्श्वनाथ विद्याश्रम शोध संस्थान।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5: गुणस्थानविवेचना

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने आत्मविकासस्य अवस्थानां ज्ञानम्।
2. जैनदर्शने गुणस्थानस्य स्वरूपज्ञानम्।
3. जैनदर्शने गुणस्थानस्य भेद-प्रभेदानां ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. गुणस्थाननाम्नः विशिष्टव्यवस्थायाः परिचयः भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य कर्म- कर्मफलव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5	गुणस्थानविवेचना	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संसारिजीवानामधिगमे गुणस्थानप्ररूपणानिर्देशः।
- गुणस्थानप्ररूपणायां गुणस्य मोहजोगप्रभवत्वं तात्पर्यं च।
- गुणस्थानसंज्ञायाः स्वरूपम्, चतुर्दशगुणस्थानानि, तत्र मुक्तितन्मार्गभावाऽभावाख्यापनम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रथमं मिथ्यात्वगुणस्थानं तत्रस्थजीवाश्च, मिथ्यात्वस्य लक्षणं भेदाश्च।
- द्वितीय सासादनगुणस्थानस्य लक्षणं,दृष्टान्तश्च।
- तृतीय मिश्रगुणस्थानस्य लक्षणं दृष्टान्तेन तदधिगमः।
- चतुर्थेऽविरतसम्यक्त्वनामगुणस्थाने सम्यक्त्वोद्भूतिः तद्वैशिष्ट्यञ्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पञ्चमविरताऽविरतगुणस्थानस्य सहेतुकस्वरूपम्।
- षष्ठप्रमत्तसंयतगुणस्थानस्य लक्षणम्, प्रमादस्य निरूपणम्।
- सप्तमाप्रमत्तसंयतगुणस्थानम्, स्वस्थानाप्रमत्तत्वं सातिशयाप्रमत्तत्वञ्च, अधःकरणस्य स्वरूपनिर्देशः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टमापूर्वकरणगुणस्थानस्य लक्षणं निरुक्तिः वैशिष्ट्यञ्च।
- नवमानिवृत्तिकरणगुणस्थानस्य स्वरूपनिर्देशः, दशमसूक्ष्मसाम्परायगुणस्थानस्य स्वरूपनिर्देशः।
- एकादशमोपशान्तगुणस्थानस्य स्वरूपनिर्देशः, द्वादशमक्षीणमोहगुणस्थानस्य स्वरूपनिर्देशः, एतेषु गुणस्थानेषु उपशमक्षपकश्रेणीविषयकम्।
- सयोगकेवलिनामत्रयोदशगुणस्थानस्य अयोगकेवलिनामचतुर्दशगुणस्थानस्य च निरूपणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नेमिचन्द्रः, गोम्मटसारः जीवकाण्डम्, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. ब्र. कल्पना जैन, गोम्मटसार विवेचिका, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
3. प्रो. एस. के. सिंघई, समणसुतं समख्यातिटीका, लाडनूँ : प्राच्यविद्या एवं जैन संस्कृति संस्थान।
4. देवेन्द्रमुनिः (व्याख्याकार: मिश्रीमल जैन), कर्मग्रन्थः, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।
5. आर्यिका ज्ञानमति, गोम्मटसार जीवकाण्डसार, हस्तिनापुर : दिगम्बर जैन त्रिलोक शोध संस्थान।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6: जैनकर्मसिद्धान्तः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने मान्य-सत् स्वरूपस्य ज्ञानम्।
2. जैनदर्शने मान्य-कर्मव्यवस्थायाः ज्ञानम्।
3. जैनदर्शने मान्य- कर्मणां भेद-प्रभेदानां ज्ञानम्।
4. जैनदर्शने मान्यबन्धमुक्तिप्रक्रियायाः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. बन्धमुक्तयोः विशिष्टव्यवस्थायाः परिचयः भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य कर्म-कर्मफलव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6	जैनकर्मसिद्धान्तः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनकर्मसिद्धान्तस्य आधारः, प्रयोजनं महत्त्वञ्च।
- भारतीयदर्शनसम्प्रदायेषु कर्मविषयकधारणाः।
- जैनकर्मसिद्धान्तस्य धार्मिकसामाजिकश्च पक्षः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कर्मणः स्वरूपं कार्यञ्च।
- कर्मणो दशकरणानि।
- कर्मणो भेदप्रभेदाः मूलोत्तरप्रकृतयश्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कर्मबन्धः, जीवकर्मणोर्मिथो बन्धः, तस्य भेदप्रभेदाः।
- कर्मबन्धस्य पंचहेतवः।
- कषाययोगौ बंधहेतू तयोः विमर्शः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनकर्मसिद्धान्ताधिगमे मुक्तिपुरुषार्थः तस्य फलं मुक्तिः।
- मुक्तिप्रक्रिया, तदर्थं पात्रताविचारः।
- जैनाभिमतमुक्तिमार्गः, भारतीयदर्शनालोके मुक्तेरवधारणा विमर्शश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्य नेमिचन्द्रः, गोम्मटसारः कर्मकाण्डम् (प्रकृतिसमुत्कीर्तनाधिकारः), नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. प्रो. एस. के. सिंघई, जैनकर्मसिद्धान्ते बन्धमुक्तिविमर्शः, जयपुर : विमल विद्या शोध संस्थान।
3. देवेन्द्रमुनिः (व्याख्याकार: मिश्रीमल जैन), कर्मग्रन्थः, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।
4. डॉ. रवीन्द्रनाथ मिश्र, जैनकर्मसिद्धान्त का उद्भव एवं विकास, वाराणसी : पार्श्वनाथ विद्याश्रम शोध संस्थान।
5. देवेन्द्रमुनिः (व्याख्याकार: मिश्रीमल जैन), कर्मग्रन्थसारः, जोधपुर : मरुधर केसरी।

तृतीयवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

पञ्चमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 5)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1: आप्तस्वरूपविमर्शः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने मान्य-आप्तस्य विशेषज्ञानम्।
2. सर्वज्ञसिद्धेः ज्ञानम्।
3. अनेकान्तस्य सिद्धेः ज्ञानम्।
4. एकान्तवादस्य निरसनस्य ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. आप्तस्य यथार्थवक्तृत्वस्य परिचयः भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य आप्तविषयकसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य न्यायव्यवस्थायाः परिचयो भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1	आप्तस्वरूपविमर्शः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आप्तस्य निरुक्तिः, श्रेयोमार्गसंसिद्धिः तन्निदर्शकश्च आप्तः।
- श्रेयोमार्गप्रणेतृत्वं कर्मभूभृद्भेतृत्वं विश्वतत्वज्ञातृत्वं चाप्तगुणाः।
- जैनागमग्रन्थानां मूलकर्त्ता, तदुत्तरकर्त्तारो वा, एतेषां सन्निर्णयेण आप्तत्वविचारः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- तीर्थप्रर्वतकाः आप्ताः, जैनशास्त्रदिशा आप्तत्व।
- सर्वेषां तीर्थकृतामाप्तताभावः, अनुमानप्रयोगतः तत्सिद्धिः।
- ईश्वरसिद्धेरभाव ततश्च तस्य जगत्कर्तृत्वनिरासः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आप्तस्य वीतरागता सर्वज्ञता हितोपदेशिता च।
- आप्तेषु दोषावरणयोर्हानिः अपरिहार्या, दोषाभावात् वीतरागत्वम्, आवरणक्षयाच्च सर्वज्ञत्वम्।
- सामान्यतो विशेषतो वा सर्वज्ञसिद्धिः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आप्तत्वनिर्णये लाभः, हितोपदेशः यथार्थोपदेशो वा तस्यार्थावबोधनम्।
- समाजहितसंरक्षणे यथार्थोपदेशस्य सार्थकता।
- कुरीतिपरित्यागः धर्ममार्गानुशरणञ्च, मोक्षमार्गावलम्बनात् च श्रेयसः सिद्धिः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्य विद्यानन्दिः, आप्तपरीक्षा, नई दिल्ली : वीरसेवा मन्दिर।
2. डॉ. उदयचन्द्र जैन, आप्तमीमांसा तत्त्वदीपिका, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
3. अभिनवधर्मभूषणयतिः, न्यायदीपिका, नई दिल्ली : वीरसेवा मन्दिर।
4. आचार्य हरिभद्रसूरिः, षड्दर्शनसमुच्चय (चतुर्थाध्याय), नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
5. प्रो. वीरसागर जैन (सं.), आप्तपरीक्षा, जयपुर : अखिल भारतीय दिगम्बर जैन विद्वत् परिषद्।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2: सृष्टितत्त्वदर्शनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. आत्मकर्मणोः बन्धमुक्त्योः स्वरूपज्ञानम्।
2. जैनमते लोकस्य अवधारणायाः भेदानां च ज्ञानम्।
3. सत्स्वरूपस्य ज्ञानम्।
4. द्रव्यस्य तत्त्वस्य च ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनमते लोकस्य अवधारणायाः भेदानां च ज्ञानं भविष्यति।
2. सत्स्वरूपस्य ज्ञानं भविष्यति।
3. द्रव्यस्य तत्त्वस्य च ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2	सृष्टितत्त्वदर्शनम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सृष्टेरवधारणा, अकृत्रिमो लोकः, सृष्टौ परमाणुः सूक्ष्मस्थूलसृष्टिः, पुद्गलस्कन्धस्वरूपा।
- जीवानां संसरणं सृष्टिः तद्हेतुश्च।
- जीवानां बन्धप्रक्रियायां कर्मसृष्टिः, जीवानां भवान्तरेषु गतिः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- विद्याऽविद्ययोः स्वरूपम्, अविद्याप्रभावपरित्यागः, तत्त्वज्ञानम्।
- जीवाऽजीवतत्त्वानि, जीवाजीवपदार्थेषु मूर्त्ताऽमूर्त्तत्वम्।
- पुण्यपापतत्त्वद्वयम्, मन्दतीव्रकषायपरिणामाः, आस्रवतत्त्वं कर्मागमहेतुः, योगस्य बन्धहेतुत्वम्।
- आस्रवद्वारनिरोधकभावाः संवरतत्त्वम्, ज्ञानाऽज्ञानिनो वा निर्जराभेदः, मोहाभावे मोक्षप्राप्तिः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- तत्त्वदर्शनस्य फलं मुक्तिः, मुक्तजीवः।
- मुक्तियुक्तविशेषः निर्वाणलाभः कस्य, मुक्तजीवानाम् ऊर्ध्वगतिः।
- सिद्धजीवाः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सामाजिकेषु सृष्टितत्त्वपरिज्ञानेन लाभाः।
- वैज्ञानिकपरम्परया सह तत्संगति समीक्षणञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. प्रो. एस. के. सिंघई, समणसुत्तं सृष्टितत्त्वसूत्राणि (समाख्यातिटीका-सहित), लाडनूँ : प्राच्यविद्या एवं जैन संस्कृति संस्थान।
2. मुनि प्रमाणसागर, जैनतत्त्वविद्या, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
3. प्रो. एम. आर. गेलड़ा, जैनदर्शन और विज्ञान, लाडनूँ : जैनविश्व भारती।
4. आचार्य महाप्रज्ञ, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, चूरू : आदर्श साहित्य संघ।
5. मुनि महेन्द्रकुमार, विश्वप्रहेलिका, लाडनूँ : जैनविश्व भारती।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3: जैनागमपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायाः संघभेदानां ज्ञानम्।
2. दिगम्बर-श्वेताम्बरसम्प्रदाययोः साहित्यस्य ज्ञानम्।
3. जैनधर्मस्य श्रुतधराचार्यपरंपरायाः ज्ञानम्।
4. द्रव्यश्रुतस्य स्वरूपस्य ज्ञानम्।
5. आगमसंरक्षणोपक्रमस्य परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य आगमरचनायाः कालविषयकं ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने मान्य-आगमस्य परिचयो भविष्यति।
3. श्रुतसंरक्षणस्य परम्परायाः परिचयः भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3	जैनागमपरिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आगमस्य अवधारणा, आगमस्य मूलस्रोतांसि।
- आगमोपदेष्टारो गणधराः, तत्संरक्षकाः श्रुतकेवलिनः।
- श्रुतधराचार्याः प्रमुखा ऋषयः, अंगपूर्वधारिणां महर्षिणां कालक्रमेण यशोगानम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- द्वादशांगश्रुतम्– आचारसूत्रकृतस्थानसमवायव्याख्याप्रज्ञप्तिज्ञातृधर्मकथाङ्गानां परिचयः।
- उपासकाध्ययनान्तकृद्दशानुत्तरौपपादिकदशांगानां परिचयः।
- प्रश्नव्याकरणविपाकसूत्रदृष्टिवादांगानां परिचयः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्रुतसंरक्षणार्थं वाचनाः।
- युगप्रतिक्रमणादयः परम्परारम्भः।
- दिगम्बरश्वेताम्बरविभागानुक्रमेण तत्परिज्ञानम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्वेताम्बरसम्प्रदाये पंचचत्वारिंशत मूलप्राकृतागमग्रन्थाः।
- दिगम्बरसम्प्रदाये समुपलब्धौ मूलप्राकृतागमग्रन्थौ छक्खंडागमसुत्तं पेज्जदोसपाहुडं कषायपाहुडञ्च।
- आगमप्रतिष्ठया सम्मानिताः प्रमुखाः प्राकृतसंस्कृतग्रन्थाः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. डॉ. हीरालाल जैन, भारतीय संस्कृति में जैनधर्म का योगदान, जयपुर : राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. डॉ. जगदीश चन्द्र जैन, प्राकृत साहित्य का इतिहास, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।
3. नेमीचन्द्र शास्त्री, तीर्थंकर महावीर और उनकी आचार्य परम्परा, भारतवर्षीय अनेकान्त विद्वत्परिषद्।
4. आचार्य हस्तीमल, जैन धर्म का मौलिक इतिहास, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।
5. आचार्य महाप्रज्ञ, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, चूरू : आदर्श साहित्य संघ।
6. प्रो. एम. आर. गेलड़ा, जैन आगम, लाडनूँ : जैनविश्व भारती।
7. देवेन्द्र मुनि शास्त्री, जैन आगम मीमांसा, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

षष्ठसत्रार्द्धः (SEMESTER – 6)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4: चतुर्दशमार्गणाः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने मार्गणास्थाननिरूपणाया ज्ञानम्।
2. जीवानां यथार्थबोधः।
3. जीवानां भेदप्रभेदविज्ञानेन वैज्ञानिकमध्ययनस्य प्रेरणा।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शनस्य कर्म-कर्मफलव्यवस्थायाः ज्ञानं भविष्यति।
3. मार्गणास्थाननाम्नः विशिष्टव्यवस्थायाः परिचयः भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4	चतुर्दशमार्गणाः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संसारिजीवानां विविधपरिणामाः तदनुसृत्य कर्मबन्धः तदुदये च संसारदशा।
- जीवानामन्वेषणविधानं मार्गणाप्ररूपणायाः प्रयोजनम्। मार्गणायाः निरुक्तिलक्षणम्।
- चतुर्दशमार्गणाः तदन्तरमार्गणाभेदः, सान्तरमार्गणानां कालनिर्देशः वैशिष्ट्यञ्च, गति-इन्द्रियादि मार्गणानां स्वरूपनिर्देशः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- गतिमार्गणायाः प्रयोजनं भेदाश्च, नरकगतिः-तिर्यग्गतिः-मनुष्यगतिः-देवगतिः।
- गतिमार्गणया चतुर्विधाः जीवाः तेषां गतिप्रापणे दशा कारणनिर्देशश्च।
- इन्द्रियमार्गणाविधानम्, इन्द्रियस्य लक्षणं भेदाश्च, एकेन्द्रियजीवानां द्वित्रिचतुःपंचेन्द्रियाणां च जीवानां

वर्णनम्।

- इन्द्रियसुखं अनिन्द्रियसुखं, अतीन्द्रियज्ञानस्य वैशिष्ट्यम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कायमार्गणाविधानम्, कायलक्षणम् स्थावरकायभेदाः त्रसकायभेदाः।
- सूक्ष्मस्थूलशरीराणि, वनस्पतिकायस्य स्वरूपभेदाः निगोदजीवाः, नित्यनिगोदस्यार्थः, त्रसजीवाः, कायविरहिताः जीवाः।
- योगमार्गणाविचारः मनोयोगः वचोयोगः काययोगश्च, एतेषां भेदप्रभेदानां वर्णनम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कषायमार्गणाविचारः कषायार्थः क्रोधमानमायालोभकषायाः।
- तेषां चातुर्विध्यम् अनन्तानुबंधि-अप्रत्याख्यानावरण-प्रत्याख्यानावरण-संज्वलन-नामधेयम्।
- लेश्याविधानम् तस्याः भेदप्रभेदाः कृष्णनीलकापोतपीतपद्मशुक्ललेश्यानां स्वरूपस्वामिफलविषयकम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्य नेमिचन्द्र, गोम्मटसार जीवकाण्डम्, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. ब्र. कल्पना जैन, गोम्मटसार विवेचिका, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
3. प्रो. एस. के. सिंघई, समणसुत्तं—जीवनविकाससूत्राणि (समाख्यातिटीका-सहित), लाडनूँ : प्राच्यविद्या एवं जैन संस्कृति संस्थान।
4. देवेन्द्रमुनि (व्याख्याता : पं. मिश्रीमल जैन), कर्मग्रन्थः, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।
5. आर्यिका ज्ञानमति, गोम्मटसार जीवकाण्डसार, हस्तिनापुर : दिगम्बर जैन त्रिलोक शोध संस्थान।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5: भक्तामरस्तोत्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनस्तुतिपरम्परायां ग्रन्थानां परिचयः।
2. जैनस्तोत्रपरम्परायां दार्शनिकसिद्धान्तानां ज्ञानम्।
3. जैनतीर्थंकरपरम्परायाः गुणकीर्तनस्य ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने ज्ञानस्य संस्कृतेश्च महत्त्वप्रतिपादनं भविष्यति।
3. जैनदर्शने आगतभक्तेः स्वरूपस्य ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5	भक्तामरस्तोत्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतस्तोत्रसाहित्ये जैनस्तोत्राणां स्थानम्, प्रमुखानि जैनदार्शनिकस्तोत्राणि।
- भक्तामरस्तोत्रं तत्कर्ता च मानतुंगाचार्यः, ऋषभदेवतीर्थंकराः, तेषां स्तवनस्य प्रयोजनम्, तत्र स्तवने दार्शनिकपृष्ठभूमिः।
- भक्तामरस्तोत्रस्य सामाजिकेषु बहुमानता तत्र च दार्शनिकत्वम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्लोकसंख्या १-१६पर्यन्त पाठाभ्यासः समीक्षणञ्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्लोकसंख्या १७-३२पर्यन्त पाठाभ्यासः समीक्षणञ्च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्लोकसंख्या ३३-४८पर्यन्त पाठाभ्यासः समीक्षणञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

- मानतुंगाचार्य, भक्तामरस्तोत्रम्, जयपुर : पण्डित टोडरमल स्मारक।
- पं. कैलाशचन्द्र शास्त्री, जैन साहित्य का इतिहास, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
- डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, संस्कृत काव्य के विकास में जैन कवियों का योगदान, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6: जैनदर्शनस्य इतिहासः संस्कृतिश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनधर्मदर्शनयोः इतिहासस्य ज्ञानम्।
2. जैनसंस्कृतेः ज्ञानकरणम्।
3. जैनसंस्कृतेः महत्त्वप्रतिपादनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य आधारभूतसिद्धान्तानां ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने ज्ञानस्य संस्कृतेश्च महत्त्वप्रतिपादनं भविष्यति।
3. जैनधर्मदर्शनयोः इतिहासस्य ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6	जैनदर्शनस्य इतिहासः संस्कृतिश्च	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालचक्रः।
- प्रागैतिहासिककाले जैनधर्मः, कुलकरव्यवस्था।
- त्रिषष्टिशलाकापुरुषाः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- तीर्थंकरपरंपरा।
- षट्कर्मव्यवस्था।
- दण्डव्यवस्था समाजव्यवस्था च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनस्य लक्षणं, जिनधर्मप्रवर्तकाः, जिनस्य लक्षणम्।
- जैनपर्वाणि- दशलक्षणपर्व, अष्टाह्निकापर्व, क्षमावाणीपर्व।
- महावीरजयन्ति, रक्षाबन्धनं, दीपावली च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टमूलगुणाः ।
- पंचाणुव्रतानि, रात्रिभोजनत्यागव्रतम्।
- प्रतिमायाः स्वरूपम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्य जिनसेन, आदिपुराणम्, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. अमृतचन्द्राचार्य, पुरुषार्थसिद्ध्युपायः, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
3. आचार्य महाप्रज्ञ, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, चूरु : आदर्श साहित्य संघ।
4. पं. कैलाशचन्द्र शास्त्री, जैनधर्म, सोलापुर : जीवराज जैनग्रन्थमाला।

चतुर्थवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

सप्तमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 7)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1: जैनदर्शने लोकव्यवस्था

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायां लोकस्य ज्ञानम्।
2. लोकस्य अनादि-निधनत्वस्य ज्ञानम्।
3. जैनाभिमत-चतुर्गतीनां ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने सृष्टिरचनाविषयकं ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने जीवानां निवासस्थानानां अवबोधः भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1	जैनदर्शने लोकव्यवस्था	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- लोकस्य अवधारणा, परिभाषा, सामान्यस्वरूपञ्च।
- अलोकस्य स्वरूपं, तन्मध्ये लोकस्य स्थितिः, वातवलयाश्च।
- लोकस्य विस्तारः, आकार-प्रकारश्च, रज्जु-योजन-सागरोपम-पल्यादि प्रमाणानां परिचयः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- मध्यलोकस्य स्वरूपं, अवस्थितिः, विस्तारः, आकार-प्रकारश्च।
- द्वीप-समुद्राणां परिचयः, पञ्चमेरूपर्वतानां स्वरूपञ्च।
- तिर्यञ्चमनुष्याणां निवासस्थानम्, मोक्षपुरुषार्थस्य पात्रतादि विचारः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऊर्ध्वलोकस्य स्वरूपं, अवस्थितिः, विस्तारः, आकार-प्रकारश्च।
- देवानां निवासस्थानादि वर्णनम्, षोडशस्वर्गाः, नवग्रैवेयकाः, नवानुदिशविमानानि, पञ्चानुत्तराणि च।
- सिद्धानां निवासभूमेः सिद्धशिलायाः वर्णनम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अधोलोकस्य स्वरूपं, अवस्थितिः, विस्तारः, आकार-प्रकारश्च।
- नारकाणां निवासस्थानादि वर्णनम्, सप्तनरकभूमयः तेषु नरकस्थानानां संख्यादि विचारः।
- निगोतजीवानां स्थानं, कलकलपृथ्वेः स्वरूपञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उमास्वामि, तत्त्वार्थसूत्रम्, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
2. पूज्यपाद, सर्वार्थसिद्धि, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
3. नेमिचन्द्र सिद्धान्तचक्रवर्ति, त्रिलोकसार, श्रीमहावीरजी : श्री शान्तिवीर दिग. जैन संस्थान।
4. आचार्य हस्तीमल, जैन धर्म का मौलिक इतिहास, जोधपुर : मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।
5. मुनि महेन्द्रकुमार, विश्वप्रहेलिका, लाडनूँ : जैन विश्व भारती।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2: जैनपुराणेषु कालचक्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायां कालचक्रस्य ज्ञानम्।
2. लोकस्य परिवर्तने कालस्य आवश्यकतायाः ज्ञानम्।
3. जैनाभिमत-मुक्तिपुरुषार्थे कालस्य आनुकूलस्य अवबोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने सृष्टिरचनाविषयकं ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने कालचक्रस्यावबोधः भविष्यति।
3. चतुर्थकाले कथं मुक्तिपुरुषार्थः भवितुं शक्यते, इति ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2	जैनपुराणेषु कालचक्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालस्य अवधारणा, परिभाषा, सामान्यस्वरूपञ्च।
- कालस्य अवसर्पिण्युत्सर्पिणी-भेदद्वयस्य विस्तारः।
- षट्कालानां परिचयः, कालविभागस्याधारः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रथम-सुषमासुषमाकालस्य अवधेः विचारः, उत्तमभोगभूमेः स्वरूपादि वर्णनम्।
- द्वितीय-सुषमाकालस्य अवधेः विचारः, मध्यमभोगभूमेः स्वरूपादि वर्णनम्।
- तृतीय-सुषमादुषमाकालस्य अवधेः विचारः, जघन्यभोगभूमेः स्वरूपादि वर्णनम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- चतुर्थ-दुषमासुषमाकालस्य अवधेः विचारः, कर्मभूमेः स्वरूपादि वर्णनम्।
- कुलकरव्यवस्थायाः परिचयः, चतुर्विंशति तीर्थंकाराणामुद्भवः।
- त्रिषष्टिशलाकापुरुषाणां परिचयः, चतुर्थकाल एव मुक्तिपुरुषार्थस्य शक्यता।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पञ्चम-दुषमाकालस्य अवधेः विचारः, जीवेषु वैचित्र्यादि वर्णनम्।
- प्रलयस्य स्वरूपम्, सप्तविधकुवृष्टयः, षष्ठम-दुषमादुषमाकालस्य अवधेः विचारः, जीवेषु वैचित्र्यादि वर्णनम्।
- सप्तविधसुवृष्टयः, अग्नेः महत्त्वम्, पुनर्धर्मस्थापनावर्णनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

5. जिनसेन, आदिपुराण, भारतीय ज्ञानपीठ।
6. महाप्रज्ञ, आचार्य, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, आदर्श साहित्य संघ।
7. चैनसुखदास, पं., जैनदर्शनसार, वीर पुस्तक भण्डार।
8. जैन, महेन्द्र कुमार (न्यायाचार्य), जैनदर्शन, श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
9. हस्तीमल, आचार्य. जैन धर्म का मौलिक इतिहास, मरुधर केसरी साहित्य प्रकाशन समिति।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3: सम्यक्त्वप्राप्तौ पञ्चलब्धिविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायां सम्यग्दर्शनस्य माहात्म्यस्यावबोधः।
2. सम्यग्दर्शनस्य कृते पञ्चलब्धीनामावश्यकतायाः ज्ञानम्।
3. मुक्तिपुरुषार्थे देशनालब्धेः जिनोपदेशस्य च सार्थकतायाः परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने मुक्तिमार्गस्य ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने सम्यग्दर्शनस्य माहात्म्यस्यावबोधः भविष्यति।
3. साधनापद्धतौ भावानां विशुद्धेरावश्यकतायाः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3	सम्यक्त्वप्राप्तौ पञ्चलब्धिविज्ञानम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सम्यग्दर्शनस्य सामान्यस्वरूपं, तत्कृते पात्रतादि विचारः।
- क्षयोपशमस्य परिभाषा, तत्र कर्मणां स्थित्यादि-विचारः, सर्वघाति-देशघातिस्पर्धकयोः स्वरूपम्।
- क्षयोपशमलब्धेः गुणस्थानदिशा गत्याधारेण च स्वामिनः, तद्विस्तारः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- भावानां विशुद्धेः स्वरूपं, विशुद्धिलब्धेः परिभाषा।
- विशुद्धिलब्धौ कर्मणां स्थितिः, क्षय-क्षयोपशम-उपशमादीनां वर्णनम्।
- विशुद्धिलब्धेः स्वामिनः बाह्याभ्यन्तरचिह्नानि च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- देशनालब्धेः स्वरूपं, देशनायाः विषयाः।
- देशनालब्धेः कृते सम्यग्दृष्टेः देशना आवश्यकी, कदाचिच्च मिथ्यादृष्टेरपि कार्यकारिणी।
- देशनायां मननस्यावस्यकता, कर्मादीनां स्थित्यादिविचारः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रायोग्यलब्धेः स्वरूपं, तत्र कर्मणां स्थितिः, क्षय-क्षयोपशम-उपशमादि विचारः।
- करणलब्धेः स्वरूपं, तत्र कर्मणां स्थितिः, क्षय-क्षयोपशम-उपशमादि विचारः।
- करणलब्धौ अधःकरण-अपूर्वकरण-अनिवृत्तिककरणपरिणामानां वर्णनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नेमिचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्ति, लब्धिसार, अगास : श्री परमश्रुत प्रभावक मण्डल।
2. कुन्दकुन्द, नियमसार, सोनगढ़ : श्री दिगम्बर जैन स्वाध्याय मन्दिर ट्रस्ट।
3. कुन्दकुन्द, प्रवचनसार, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
4. टोडरमल, पं. मोक्षमार्गप्रकाशक, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

अष्टमसत्रार्द्धः (SEMESTER – 8)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4: मुक्तिमार्गे सम्यक्चारित्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायां सम्यक्चारित्रस्य माहात्म्यस्यावबोधः।
2. सम्यक्चारित्रस्य भेद-प्रभेदानां ज्ञानम्।
3. मुक्तिपुरुषार्थे सम्यक्चारित्रस्य सार्थकतायाः परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने मुक्तिमार्गस्य ज्ञानं भविष्यति।
2. जैनदर्शने सम्यक्चारित्रस्य माहात्म्यस्यावबोधः भविष्यति।
3. साधनापद्धतौ गुणस्थानदिशा सम्यक्चारित्रस्य ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4	मुक्तिमार्गे सम्यक्चारित्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सम्यक्चारित्रस्य सामान्यस्वरूपं, तत्कृते पात्रतादि विचारः, कर्मणां स्थित्यादिविचारश्च।
- सम्यक्त्वाचरणचारित्रस्य परिचयः, तत्र अष्टांगानाम् अधिकारीणाञ्च वर्णनम्।
- सम्यक्त्वाचरणचारित्रस्य भूमिकायां मिथ्यात्व-अज्ञान-कुचारित्रस्य त्यागः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- संयमाचरणस्य द्वौ भेदौ, तत्स्वरूपपरिचयः।
- सागारसंयमाचरणस्य एकादशस्थानानां स्वरूपम् (एकादशप्रतिमाः)
- सागारसंयमाचरणस्य द्वादशभेदानां वर्णनम् (द्वादशव्रतानि)

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनगारसंयमाचरणस्य निरूपणम्, तत्र पंचेन्द्रियसंवरणम्।
- पञ्चमहाव्रतानां स्वरूपं तत्कृते पञ्च-पञ्च भावनाः।
- संयमशुद्धेः कारणानां पञ्चसमितीनां प्ररूपणम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- निश्चयचारित्रस्य वर्णनम्, तत्र आत्मनः ज्ञानस्य निर्देशः।
- निश्चयचारित्रेण सह बाह्यचारित्रस्य सार्थक्यम्, तयोरविनाभावत्वम्।
- अष्टादशसहस्र शीलानां सामान्यपरिचयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कुन्दकुन्द, अष्टपाहुड (चारित्रपाहुड), जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
2. कुन्दकुन्द, नियमसार, सोनगढ़ : श्री दिगम्बर जैन स्वाध्याय मन्दिर ट्रस्ट।
3. वट्टकेर. मूलाचार, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
4. देवसेनाचार्य, नयचक्र बृहद्, बम्बई : माणिकचन्द्र ग्रन्थमाला।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5: जैनभक्तियोगः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनपरंपरायां भक्तियोगस्य माहात्म्यस्यावबोधः।
2. मोक्षमार्गे भक्तेः भूमिकायाः ज्ञानम्।
3. जैनसाहित्ये भक्तिसाहित्यस्य परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने मुक्तिमार्गे भक्तेः भूमिकायाः ज्ञानं भविष्यति।
2. भक्तेः कृते आलम्बनरूपाणाम् आप्त-आगम-तपोभृतानां माहात्म्यस्यावबोधः भविष्यति।
3. भक्तिसाहित्ये पूजा-स्तुति-पाठादीनां ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5	जैनभक्तियोगः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- भक्तेः स्वरूपम् उद्देश्यञ्च।
- निश्चय-व्यवहारभक्तयोः स्वरूपं भेदञ्च।
- दशभक्तीनां परिचयः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- भक्तेः आलम्बनानि परमेष्ठयः आत्मा च।
- पञ्चपरमेष्ठीनां आलम्बनदृष्ट्या निरूपणम्।
- निश्चयभक्तौ आत्मनः स्वरूपम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- गृहस्थानां जीवने नवधाभक्तेः वर्णनम्।
- साधुजीवने निश्चयभक्तौ जितेन्द्रिय-जितमोह-क्षीणमोहजिनानां स्तुतयः।
- साधुजीवने व्यवहारभक्तौ चतुर्विंशतिस्तवनादीनां वर्णनम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दिगम्बरपरम्परायां कुन्दकुन्द-समन्तभद्रादीनां भक्तिकाराणां,तेषां भक्तिसाहित्यस्य च परिचयः।
- श्वेताम्बरपरम्परायां हेमचन्द्र-मल्लिषेणादीनां भक्तिकाराणां, तेषां भक्तिसाहित्यस्य च परिचयः।
- दिगम्बर-श्वेताम्बरपरम्परायां दैनन्दिनव्यहारे प्रयुक्तानां पूजानां परिचयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कुन्दकुन्दभारती, दशभक्ति. फल्टन : पं. पन्नालाल साहित्याचार्य, श्रुतभंडार व ग्रन्थप्रकाशन समिति।
2. कुन्दकुन्द, नियमसार, सोनगढ़ : श्री दिगम्बर जैन स्वाध्याय मन्दिर ट्रस्ट।
3. वट्टकेर, मूलाचार, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
4. डॉ. हीरालाल जैन, भारतीय संस्कृति में जैन धर्म का योगदान, भोपाल : मध्यप्रदेश शासन साहित्य परिषद्।
5. पं. कैलाशचन्द्र शास्त्री, जैन साहित्य का इतिहास, काशी : श्री गणेशप्रसाद वर्णी जैन ग्रन्थमाला।
6. डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, संस्कृत काव्य के विकास में जैन कवियों का योगदान, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6: ज्ञानतत्त्वमीमांसा

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनशास्त्रदिशा सम्यग्ज्ञानस्य निर्णयः।
2. सम्यङ्मिथ्याज्ञानयोः विवेकख्यातिः।
3. जैनदर्शनाभिमते मोक्षमार्गे सम्यग्ज्ञानस्य भूमिकायाः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शने सम्यग्ज्ञानस्य निर्णयः भविष्यति।
2. सम्यङ्मिथ्याज्ञानयोः विवेकख्यातिः भविष्यति।
3. जैनदर्शनस्य तत्त्व-ज्ञान-आचार-प्रमाणमीमांसायाः ज्ञानं भविष्यति।
4. जैनदर्शने मान्य-जीवस्य उपयोगलक्षणस्य परिचयः भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6	ज्ञानतत्त्वमीमांसा	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जीवस्य लक्षणं चेतना, चेतनाभिव्यक्तिलक्षणं ज्ञानं।
- तद्द्विविधं सम्यङ्मिथ्याभेदात्।
- पंचसम्यग्ज्ञानानां स्वरूपभेदनिरूपणम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- नंदीसूत्रस्थस्य आभिणिबोहियसुयज्ञानयोः समीक्षणम्।
- नंदीसूत्रस्थस्य ओहियमणपज्जवज्ञानयोः समीक्षणम्।
- नंदीसूत्रस्थस्य केवलणाणेतिज्ञानस्य समीक्षणम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- मतिश्रुतावधिज्ञानत्रयाणां मिथ्यात्वमपि, तत्र कारणविपर्यासः भेदाभेदविपर्यासः स्वरूपविपर्यासः।
- संसारिणां मिथ्याज्ञानमज्ञानम् मत्यज्ञानं श्रुताऽज्ञानं विभङ्गज्ञानम् अवध्यज्ञानं वा।
- मिथ्याज्ञानान्मुक्तिः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ज्ञानमीमांसया दिशा- शुभोपयोगः अशुभोगयोगः शुद्धोपयोगश्च।
- अतीन्द्रियज्ञानविचारः, इन्द्रियज्ञानस्य हेयता, ज्ञानप्रमाणमात्मा, ज्ञानात्मनोरेक्यम्।
- ज्ञानज्ञेययोः स्वातन्त्र्यम्, केवलज्ञानस्य माहात्म्यम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टाकलंकः, तत्त्वार्थवार्तिकम्, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. संपा. आचार्य तुलसी एवं आचार्य महाप्रज्ञ, नंदीसुत्तं, लाडनूँ : जैन विश्व भारती।
3. पूज्यपाददेवनन्दिः, सर्वार्थसिद्धिः, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
4. आचार्य कुन्दकुन्दः, प्रवचनसारः, जयपुर : पं. टोडरमल स्मारक ट्रस्ट।
5. डॉ. राजकुमारी जैन, जैनदर्शन में ज्ञान का स्वरूप, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
6. आचार्य महाप्रज्ञ, जैनदर्शन मनन और मीमांसा, लाडनूँ : जैनविश्वभारती।

द्वितीयवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1: दर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयदर्शनानां मूलतत्त्वानां सम्यक्बोधनम्।
2. प्रमाण-प्रमेय-मोक्षस्वरूपाणां बोधनम्।
3. वैदिकावैदिकदर्शनानां तुलनात्मकदृष्ट्या अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :–

1. दर्शनशब्दस्य व्युत्पत्तिं, श्रावक-नास्तिकपद्धतिषु दर्शनानां भेदं च व्याख्यातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. प्रमाणस्वरूपं प्रमेयस्वरूपं च सम्यक् ग्रहीतुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. मोक्षस्य विविधस्वरूपाणां तथा तेषां साधनानां तुलनात्मकविवेचनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1	दर्शनस्य सामान्यपरिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दर्शनानां सामान्यपरिचयः।
- दर्शनशब्दविचारः।
- वैदिकदर्शनम्।
- अवैदिकदर्शनम्।

अन्वितिः २. सिद्धान्तस्कन्धपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- आत्मनः जगतः च स्वरूपम्।
- आत्मनः स्वरूपम्।
- एकत्व-अनेकत्वादिवादः।
- ईश्वरः – सगुणः/निर्गुणः/अनुपस्थितः।

- जगत् – सत्कार्यवादः/असत्कार्यवादः।

अन्वितिः ३. संहिताहोरास्कन्धयोः परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रमाणानां स्वरूपम्।
- प्रत्यक्षम्।
- अनुमानम्।
- शब्दः।
- उपमानम्, अर्थापत्तिः, अनुपलब्धिः चेति।

अन्वितिः ४. मुहूर्तस्य परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मोक्षविचारः।
- मोक्षस्वरूपम् (कैवल्यम्, अपवर्गः, आत्मलाभः)
- मोक्षसाधनानि।
- दर्शनेषु तुलनात्मकविचारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. माधवाचार्य (विद्यारण्य), (2010), सर्वदर्शनसंग्रहः, चौखम्बा।
2. नागसम्पिगे, ए. वि., & अडिग, शंकरनारायण, (2012), षड्दर्शनसारः, बेङ्गलूरुः पूर्णप्रज्ञसंशोधनमन्दिरम्।
3. त्रिपाठी, शि. द, भारतीयदर्शनों का इतिहास, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन।
4. उपाध्याय, ब. भारतीयदर्शन – साङ्ख्य और योग, प्रयागराज : हिंदी साहित्य सम्मेलन।
5. दासगुप्त, स. न. (अनुवादः राधाकृष्ण शर्मा), भारतीयदर्शन (भाग–1), दिल्ली : भारतीयज्ञानपीठ।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2: सांख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. साङ्ख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः प्रमुखतत्त्वानाम् अवबोधनम्।
2. साङ्ख्यदर्शनमूलसिद्धान्तानां (दुःखत्रयम्, प्रकृतिपुरुषविवेकः, तत्त्वोत्पत्तिः इत्यादीनां) ज्ञानप्रदानम्।
3. साङ्ख्यदर्शनस्य प्रमुखप्रमाणप्रमेयानाम् अवबोधनम्।
4. प्रकृतिपुरुषविवेकेन व्यावहारिकसमस्यानां समाधानन्वेषणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :–

1. साङ्ख्यदर्शनस्य पञ्चविंशतितत्त्वानि स्वशब्दैः विवरणे समर्थाः भविष्यन्ति।
2. साङ्ख्यकारिकायाः श्लोकानां भाष्यसहितं व्याख्यानं कर्तुं क्षमाः भविष्यन्ति।
3. साङ्ख्यसिद्धान्तोक्तबन्धमोक्षयोः विमृष्टुं तथा आधुनिकजीवने तयोः उपयोगितां प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2	सांख्यदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दुःखत्रयविवेचनम्।
- दुःखनिवृत्तेः उपायाः।
- तत्त्वानां परिचयः।
- विवेकज्ञानम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रकृतेः लक्षणम्।
- पुरुषस्य स्वरूपम्।
- प्रकृतिपुरुषसम्बन्धः।

- पुरुषबहुत्वम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- महत्तत्त्वविचारः।
- अहङ्कारतत्त्वस्य विचारः।
- तन्मात्राणां स्वरूपम्।
- इन्द्रियविचारः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- बन्धकारणम्।
- मोक्षसाधनम्।
- कैवल्यस्वरूपम्।
- साङ्ख्यशास्त्रस्य उपसंहारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. ईश्वरकृष्णः. (1933), साङ्ख्यकारिका (डा. हरिदत्त शर्मा, सम्पा.), पुण्यनगरम् : ओरिएण्टल् पुस्तक संस्था।
2. वाचस्पति मिश्रः. (2010), साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी (रामशंकर भट्टाचार्यः, सम्पा.), दिल्ली : मोतीलाल माधवाचार्यः (विद्यारण्यः), (2010), सर्वदर्शनसंग्रहः, चौखम्बा।
3. बनारसीदास।
4. कपिल मुनिः, (2022), सांख्यदर्शनम् (रामशंकर भट्टाचार्यः, सम्पा.), दिल्ली : भारतीय बुक् कार्पोरेशन्।

तृतीयवर्षः

(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1: न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः प्रमुखतत्त्वानाम् अवबोधनम्।
2. गौतममुनिप्रणीतन्यायसूत्राणां व्याख्यानक्रमावबोधनम्।
3. न्यायदर्शनाभिमतपदार्थानां विमर्शनम्।
4. प्राचीननव्यन्याययोः तुलनात्मकं विश्लेषणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :–

1. न्यायदर्शनाभिमतमूलसिद्धान्तानां स्पष्टं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. वादप्रक्रियां ज्ञात्वा वादकथाप्रदर्शने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. हेत्वाभासनिग्रहस्थानादीनां सम्यग्ज्ञानेन पक्षान्तरे दोषान् उद्भावयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1	न्यायदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्राचीनन्यायपरम्परा।
- नव्यन्यायपरम्परा।
- दर्शनान्तरेषु न्यायस्य स्थानम्।
- मङ्गलवादः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पदार्थविवेचनम्।
- आत्मविवेचनम्।
- परमाणुविवेचनम्।

- ज्ञानविवेचनम्, मोक्षः, तत्साधनानि च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रमाणस्वरूपम्।
- प्रत्यक्षप्रमाणम्।
- अनुमानप्रमाणम्।
- शब्द-अर्थापत्ति-प्रमाणे।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कथाप्रकाराः।
- हेत्वाभासः।
- जातिः, निग्रहस्थानञ्च।
- न्यायशास्त्रस्य उपसंहारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. विश्वनाथ पञ्चानन भट्टाचार्य. (2003). न्यायसिद्धान्तमुक्तावली. वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थान।
2. श्रीकृष्णावधूत पण्डितः, (2006), तर्कनवनीतम् (डा. श्रीनिवास वरखेडी & डा. वीरनारायण पाण्डुरङ्गी, सम्पा.) पूर्णप्रज्ञसंशोधनमन्दिरम्।
3. अन्नम्भट्टः. (2012), तर्कसङ्ग्रहः (डा. ए. वि. नागसम्पिगे & डा. माधवाचार्यः पाण्डुरङ्गी, सम्पा.), पूर्णप्रज्ञसंशोधनमन्दिरम्।
4. दासगुप्त, एस. एन. (2012), भारतीय दर्शन का इतिहास, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
5. महर्षि गौतमः, (2018), न्यायदर्शनम् (आचार्य ढुण्ढिराज शास्त्री, सम्पा.), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत भवन।
6. महर्षि गौतमः, (2021), न्यायदर्शनम् (आचार्य उदयवीर शास्त्री, सम्पा.)
7. अन्नम्भट्टकृतः, तर्कसङ्ग्रहः, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रकाशन।
8. केशव मिश्र प्रणीता, तर्कभाषा, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2: वैशेषिकदर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कणादमुनिप्रतिपादितस्य सप्तपदार्थसिद्धान्तस्य बोधनम्।
2. वैशेषिकाभिमतानां प्रमाणप्रमेयादीनां बोधनम्।
3. न्यायवैशेषिकमतयोः साम्यवैषम्यचिन्तनम्।
4. प्रशस्तपादभाष्यानुसारं मोक्षतत्साधनयोः बोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :–

1. वैशेषिकसूत्राणां व्याख्याने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. परमाण्वारम्भवादस्य आधुनिकविज्ञानेन सह विमर्शने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. वैशेषिकाभिमतप्रमाणानां प्रत्यक्षानुमानशब्दादीनां विश्लेषणे समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2	वैशेषिकदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कणादमुनिप्रणीताः सप्तपदार्थाः।
- परमाणुवादस्य वैशेषिकदृष्टिः।
- न्यायवैशेषिकयोः सम्बन्धः।
- दर्शनान्तरेषु वैशेषिकदर्शनस्य स्थानम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- नवद्रव्याणां स्वरूपविवेचनम्।
- चतुर्विंशतिगुणानां विश्लेषणम्।
- पञ्चकर्मसु यथार्थज्ञानम्।

- अन्यपदार्थानां विश्लेषणम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रत्यक्षानुमानोपमानानां स्वरूपविवेचनं वैशेषिकपरिप्रेक्ष्यम्।
- अर्थापत्त्यनुपलब्धिप्रमाणयोः स्थानम्।
- शब्दप्रमाणस्य विशेषः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- आत्मनः स्वरूपम्।
- चतुर्विधदुःखनिवृत्तिः।
- धर्माधर्मयोः परमाणुसम्बन्धः।
- मोक्षस्य वैशेषिकलक्षणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीधराचार्यः. (1995), न्यायकन्दलिः, मोतीलाल बनारसीदास।
2. प्रशस्तपादः. (2005), पदार्थधर्मसंग्रहः, राष्ट्रीय संस्कृत संस्थानम्।
3. विश्वनाथ पञ्चाननः, (2008), भाषापरिच्छेदः, कृष्णदास अकादमी।
4. कणादमुनिः, (2010), वैशेषिकसूत्राणि (डा. धर्मेन्द्रनाथ शास्त्री, सम्पा.), चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठानम्।
5. शर्मा, उ. (2015), वैशेषिकदर्शनस्य इतिहासः, दिल्ली विश्वविद्यालय।
6. कणादमुनिः, वैशेषिकसूत्रम्, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3: योगदर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. योगशास्त्रीयमौलिकसिद्धान्तानां बोधनम्।
2. योगसाधनानां विश्लेषणम्।
3. पञ्चक्लेशानां, चतुर्व्यूहानां सुष्ठुबोधनम् तथा विश्लेषणम्।
4. योगदर्शनप्रकाराणां तत्रोक्तानां समाधिकैवल्यादीनां स्थूलतया विश्लेषणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. योगस्य महत्त्वम्, योगशब्दार्थं, योगस्य मुख्यं प्रयोजनञ्च ज्ञास्यन्ति।
2. योगसूत्रकारस्य, भाष्यकाराणाञ्च परिचयं प्राप्स्यन्ति।
3. यमनियमादीनां योगाङ्गानां व्याख्याने अनुष्ठाने च समर्थाः भविष्यन्ति।
4. समाधिकैवल्यादीनां योगाङ्गानां व्याख्याने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3	योगदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- योगस्य महत्त्वम्, योगशब्दार्थः, योगस्य मुख्यप्रयोजनम्।
- योगसूत्रकारः भाष्यकारश्च।
- ईश्वरप्रणिधानम्।
- चित्तवृत्तिः, चित्तभूमिः, निरोधोपायश्च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- चित्तस्य स्वरूपं, चित्तस्य प्रसादनं क्रियायोगश्च।
- यमनियमौ।

- आसनप्राणायामप्रत्याहाराः।
- धारणाध्यानसमाधयः संयमो वा।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पञ्चक्लेशाः।
- कर्मस्वरूपं परिणामश्च।
- चतुर्व्यूहवादः।
- मोक्षसाधनविचारः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- समाधेः स्वरूपं प्रभेदश्च।
- समाधिजाः सिद्धयः।
- कैवल्यस्वरूपम्।
- योगशास्त्रस्य उपसंहारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. माधवाचार्यः (विद्यारण्यः), (2010), सर्वदर्शनसंग्रहः. चौखम्बा।
2. पतञ्जलिः, (2016), पातञ्जलयोगदर्शनम् (डा. सुरेशचन्द्र श्रीवास्तव, सम्पा.), चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।
3. दामोदर शास्त्री, श्रीगोस्वामी. (2018), सांख्य योगदर्शनम् अर्थात् पातञ्जलदर्शनम्, चौखम्बा संस्कृत भवनम्।
4. पातञ्जलयोगदर्शन, गोरखपुर : गीता प्रेस।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.4: जैनमते पद्मचरितम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने भगवतो रामस्य पुराणस्य ज्ञानम्।
2. जैनेतरदर्शनेषु पुराणविषयकं तुलनात्मकं ज्ञानम्।
3. जैनदर्शनस्य महत्परम्परायाः परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. छात्राः जैनदर्शने भगवतो रामस्य परिचयं ज्ञास्यन्ति।
2. जैनदर्शनस्य महत्परम्परायाः परिचयः भविष्यति।
3. जैनपौराणिकमूल्यैः सह छात्राः तदैतिहासिकतत्त्वानां समीक्षात्मकमध्ययनं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.4	जैनमते पद्मचरितम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनवाङ्मये पुराणपुरुषाः, त्रिषष्टिशलाकापुरुषाणां नामोल्लेखः, एतेषामितिहासदिशाविमर्शः।
- जैनपरम्परायां पुराणस्यावधारणा, प्रमुखपुराणग्रन्थाः।
- आदिपुराणं, उत्तरपुराणं, पद्मपुराणं, हरिवंशपुराणम्, तत्कर्तारश्च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पद्मपुराणे भगवानरामः, वाल्मीकिरामायणेन सह तत्तुलना च।
- दशरथ-लक्ष्मण-भरतादीनां पुरुषचरित्राणां परिचयः समीक्षणञ्च।
- सीता-कौशल्या-विशल्यादीनां स्त्रीचरित्राणां परिचयः समीक्षणञ्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- राम-वनगमनस्य, सीताहरणस्य, लंकाविजयस्य च वर्णनम्।
- भगवतो हनुमतः, सुग्रीवस्य, रावणादीनाञ्च तुलनात्मकं समीक्षणम्।
- सीतायाः अग्निपरीक्षायाः, लवणांकुशजन्मनोः, राम-भरतादीनां वैराग्य-दीक्षादीनां जैनदिशा वर्णनम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पद्मपुराणे पर्यावरणचेतना।
- पद्मपुराणे नैतिकमूल्यानां समावेशः।
- पद्मपुराणे रामराज्यस्य संकल्पनायां सामाजिक-समरसता।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जिनसेन, आ. आदिपुराणम्, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. रविषेण, आ. पद्मपुराणम्, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
3. मिश्र, द. प्र. जैनपुराण का सांस्कृतिक अध्ययन, इलाहाबाद : हिन्दुस्तानी अकादमी।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.5: बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः प्रमुखतत्त्वानां परिज्ञानम्।
2. बौद्धदर्शनस्य मूलसिद्धान्तपरिचयः तस्य महत्त्वावबोधनम्।
3. बौद्धदर्शनस्य प्रमुखप्रमाणप्रमेयानाम् अवबोधनम्।
4. बौद्धसम्प्रदायगतानाम् आचारविचाराणां बोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः प्रमुखतत्त्वानां परिज्ञानम्।
2. बौद्धदर्शनस्य मूलसिद्धान्तपरिचयः तस्य महत्त्वावबोधनम्।
3. बौद्धदर्शनस्य प्रमुखप्रमाणप्रमेयानाम् अवबोधनम्।
4. बौद्धसम्प्रदायगतानाम् आचारविचाराणां बोधनम्।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.5	बौद्धदर्शनस्य सामान्यपरिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- महायान-दर्शनस्य उद्भवो विकासश्च।
- हीनयान-महायानयोः भेदः।
- शून्यवादस्य मूलसिद्धान्तः।
- प्रमुखानां महायानसूत्राणां परिचयः (अष्टसाहस्रिका-प्रज्ञापारमितासूत्रम्, सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रम्, ललितविस्तरसूत्रम्, लङ्कावतार-सूत्रम्, सुवर्णप्रभाससूत्रम्, गण्डव्यूहसूत्रम्, तथागतगर्भसूत्रम्, दशभूमिकासूत्रम्, समाधिराजसूत्रम् इत्यादि)

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- बोधिचित्तस्य स्वरूपं तद्भेदाश्च।
- बोधिचित्तोत्पादः बोधिसत्त्वस्य च स्वरूपम्।
- षट्पारमिताः (दानम्, शीलम्, क्षान्तिः, वीर्यम्, ध्यानम्, प्रज्ञा)
- करुणा-प्रज्ञयोः समन्वयः बोधिसत्त्वमार्गस्य च व्यावहारिकं महत्त्वम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- शून्यवादस्य स्वरूपं नागार्जुनस्य च योगदानम्।
- माध्यमिक-योगाचारदर्शनयोः संक्षिप्तपरिचयः।
- त्रिकायसिद्धान्तः –
  - धर्मकायः।
  - सम्भोगकायः।
  - निर्माणकायः।
- शून्यतादृष्ट्या नैरात्म्यवादः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- महायान-दर्शने निर्वाणस्वरूपम्।
- बोधिसत्त्व-मार्गेण मोक्षप्राप्तिः।
- विश्वकल्याणाय बौद्धदृष्टिः।
- महायानस्य वैश्विकप्रभावः आधुनिकसन्दर्भे च महायानस्य प्रासङ्गिकता।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागार्जुन. (2012), मध्यमककारिका (सम्पा. डा. रामशंकर त्रिपाठी), मोतीलाल बनारसीदास।
2. रामशंकर त्रिपाठी, प्रो. (2015), बौद्धदर्शनप्रस्थान, केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान।
3. सत्यव्रतशास्त्री, डा. (सम्पा.). (2015), प्रज्ञापारमिताहृदयसूत्रम्, भारतीय विद्या प्रकाशनम्।
4. परशुराम शर्मा, डा. (2018), लङ्कावतारसूत्रम्, चौखम्बा संस्कृत संस्थान।
5. सङ्घसेनसिंह, डा. (2020), बौद्धदर्शनप्रवेशिका, भारतीय बुक कार्पोरेशन।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.6: पाश्चात्यदर्शनस्य अध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. पाश्चात्यदर्शनस्य मूलभूततत्त्वानां परिचयः।
2. पाश्चात्यदर्शनस्य प्रधानसम्प्रदायानां, चिन्तकानां च परिचयः।
3. पाश्चात्यदार्शनिकसिद्धान्तानां भारतीयदर्शनैः सह तुलनात्मकं विवेचनम्।
4. सामाजिकदृष्ट्या सांस्कृतिकदृष्ट्या पाश्चात्यदार्शनिकपरम्पराणां विश्लेषणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पाश्चात्यदर्शनस्य प्रमुखतत्त्वानि ज्ञास्यन्ति।
2. पाश्चात्यदर्शनेषु प्रतिपादितां ज्ञानमीमांसाम् अधिगन्तुं शक्ष्यन्ति।
3. सांख्ययोगादिदर्शनानां दृष्ट्या पाश्चात्यतर्काणां मूल्याङ्कनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. पाश्चात्यचिन्तनस्य भारतीयज्ञानपद्धत्या सह विवेचने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.6	पाश्चात्यदर्शनस्य अध्ययनम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- सुक्रातपूर्वचिन्तकाः (थेल्सः, हेराक्लिटश्च) (Pre-Socratic thinkers (Thales, Heraclitus)
- सुक्रातः, प्लेटोः आकारसिद्धान्तश्च (Socrates, Plato, and the theory of Forms).
- अरिस्टोटलस्य तत्त्वज्ञानं नीतिशास्त्रं च (Aristotle's metaphysics and ethics).
- साङ्ख्यन्यायदर्शनाभ्यां सह तुलनात्मकविश्लेषणम्। (Comparative analysis with Sāṃkhya and Nyāya darŚanas)

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्कोलास्टिसिज्मः (एक्विनासः) इस्लामीयप्रभावाश्च। (Scholasticism (Aquinas) and Islamic

influences).

- तर्कवादः (डेकार्टः, स्पिनोजा च) (Rationalism (Descartes, Spinoza).
- अनुभववादः (लॉक्, ह्यूम्च) (Empiricism (Locke, Hume).
- काण्टस्य समन्वयः वेदान्तीयज्ञानमीमांसया सह समान्तरालाः (Kant's synthesis and parallels with Vedāntic epistemology).

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अस्तित्ववादः (कीर्केगार्डः, सार्त्रे) (Existentialism (Kierkegaard, Sartre).
- मार्क्सवादः समीक्षात्मकसिद्धान्तश्च (Marxism and critical theory).
- प्रयोजनवादः (ड्यूवी, जेम्स्च) (Pragmatism (Dewey, James).
- धर्मकर्मसंकल्पनाभिः सह संवादाः (Dialogues with Indian concepts of dharma and karma).

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- विश्लेषणात्मकमहाद्वीपीयपरम्पराः (Analytic vs. Continental traditions).
- उत्तरआधुनिकतावादः (फूको, डेरिडाच) (Postmodernism (Foucault, Derrida).
- मनोदर्शनं कृत्रिमबुद्धिनैतिकताश्च। (Philosophy of mind and AI ethics).
- भारतीयज्ञानपद्धतेःचैतन्यविषयकदृष्टिकोणाः। (IKS perspectives on consciousness (caitanya).

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Russell, B. (1945). The history of Western philosophy. George Allen & Unwin.
2. Bhartṛhari. (1965). Vākyapadīya (K. A. Subramania Iyer, Ed. & Trans.). Deccan College Postgraduate and Research Institute.
3. Larson, G. J. (1969). Classical Sāṃkhya: An interpretation of its history and meaning. Motilal Banarsidass.
4. Plato. (1992). Republic (G. M. A. Grube, Trans.). Hackett Publishing.
5. Descartes, R. (1996). Meditations on first philosophy (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press.
6. Kenny, A. (2010). A new history of Western philosophy. Oxford University Press.

चतुर्थवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1: जैनपौराणिकपरम्परायां सामाजिकतत्त्वम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने महत्पौराणिकतत्त्वानां परिचयः।
2. जैनपौराणिकपरम्परायां सामाजिकतत्त्वानां ज्ञानम्।
3. पुराणपुरुषाणां सामाजिकदृष्ट्या सांस्कृतिकदृष्ट्या उत्कृष्टतायाः परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य महत्परम्परायाः परिचयः भविष्यति।
2. जैनपौराणिकमूल्यैः सह छात्राः तदैतिहासिकतत्त्वानां समीक्षात्मकमध्ययनं करिष्यन्ति।
3. पुराणपुरुषाणां सामाजिकदृष्ट्या सांस्कृतिकदृष्ट्या उत्कृष्टताद्वारा प्रेरणां प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1	जैनपौराणिकपरम्परा-यां सामाजिकतत्त्वम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋषभदेवस्य राज्ये सामाजिक-राजनीतिकपरिवेशयोः परिचयः।
- त्रिवर्ण-व्यवस्थायाः वर्णनम्, राज्यव्यवस्था च।
- मन्त्रि-परिषदः, दण्डव्यवस्था च।
- विवाह-संस्थायाः गठनम्।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋषभदेवस्य राज्ये आर्थिकपरिवेशस्य परिचयः।
- ग्राम-नगरादीनां विभाजनम्।
- असि-मसि-कृष्यादि षट्कर्मणां शिक्षणम्।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋषभदेवेन ब्राह्मी-सुन्दरीपुत्र्योः कृते लिपि-अंकविद्ययोः शिक्षणम्।
- चक्रवर्तिभरतद्वारा ब्राह्मणवर्णमुपयुज्य चतुर्वर्णाश्रम-व्यवस्था।
- भरतचक्रवर्तेः राज्य-व्यवस्थायाः परिचयः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋषभदेवस्य वैराग्यः, आध्यात्मिकचिंतनं, दीक्षा, वन-गमनम्।
- भरत-बाहुबलयोः युद्धत्रयानन्तरं वैराग्य-दीक्षादीनां वर्णनम्।
- ब्राह्मी-सुन्दर्योः अन्येषाञ्च वैराग्यः, आध्यात्मिकचिंतनं, दीक्षा च।
- मानवीयचेतनायाः जागरणम्, रागतः वीतरागं प्रति गमनं, मुक्तिश्च

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जैन, हीरालाल, डॉ. भारतीय संस्कृति में जैन धर्म का योगदान, भोपाल : मध्यप्रदेश शासन साहित्य परिषद्।
2. जिनसेन, आचार्य. आदिपुराणम्, नई दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ।
3. गुणभद्र, आचार्य. उत्तरपुराणम्, नई दिल्ली: भारतीय ज्ञानपीठ।
4. मिश्र, देवीप्रसाद, डॉ. जैनपुराण का सांस्कृतिक अध्ययन, इलाहाबाद : हिन्दुस्तानी अकादमी।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2: जैनपरम्परायां पाण्डुलिपिसम्पदा

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैनदर्शने श्रुतसंरक्षणस्य उपायानां परिचयः।
2. जैनपरम्परायां लेखनस्य विपुलसामग्र्याः ज्ञानम्।
3. जैनपरम्परायां साहित्यलेखनदृष्ट्या उत्कृष्टतायाः परिचयः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैनदर्शनस्य महत्साहित्यपरम्परायाः परिचयः भविष्यति।
2. जैनपरम्परायां साहित्यलेखनदृष्ट्या उत्कृष्टतायाः परिचयः प्राप्स्यन्ति।
3. जैनपाण्डुलिपिसम्पत्तेः ज्ञानं भविष्यति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2	जैनपरम्परायां पाण्डुलिपिसम्पदा	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पाण्डुलिपिः, तन्महत्त्वम्, तस्या इतिहासश्च।
- जैनवाङ्मये पाण्डुलिपीनां स्वरूपं महत्त्वञ्च।
- जैनवाङ्मये पाण्डुलिपीनां रचनाविषयक इतिहासः।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनसाहित्ये प्राकृत-संस्कृत-हिन्दी-पाण्डुलिपीनां वर्गीकरणं परिचयश्च।
- जैनसाहित्ये आगमविषयक-दार्शनिक-ऐतिहासिक-साहित्यिक-पाण्डुलिपीनां वर्गीकरणं परिचयश्च।
- जैनपाण्डुलिपीनां लेखने प्रयुक्तानां लिप्यासनादीनां परिचयः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनपाण्डुलिपीनां प्राप्तिस्थलानां परिचयः।
- जैनमन्दिराणां, पाण्डुलिपि-भण्डाराणां च नामोल्लेखः।
- अन्तर्जाले उपलब्धानां जैन-पाण्डुलिपिविषयक-उपक्रमाणां परिचयः।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- जैनपाण्डुलिपीनां संरक्षणोपायाः।
- पाण्डुलिपिसंरक्षणे लग्नानां प्रमुख-संस्थानां परिचयः।
- BORI, KOBA इत्यादि पाण्डुलिपि-संबंधितानां संस्थानां परिचयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जैन, जगदीशचन्द्र, डॉ. प्राकृत साहित्य का इतिहास, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।
2. जैन, राजाराम, प्रो. जैन पाण्डुलिपियाँ एवं शिलालेख: एक परिशालन, वाराणसी : श्री गणेश वर्णी दिगम्बर जैन संस्थान।
3. शर्मा, महावीरप्रसाद, डॉ. सामान्य पाण्डुलिपिविज्ञान, जयपुर, राजस्थान : अपभ्रंश साहित्य अकादमी।
4. शास्त्री, नेमिचंद्र, डॉ. प्राकृत भाषा एवं साहित्य का आलोचनात्मक इतिहास, वाराणसी : तारा बुक एजेन्सी।
5. सतेन्द्र, डॉ. पाण्डुलिपि विज्ञान, जयपुर : राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।

परिसमाप्तिः

***